

روایات اهل بیت علیهم السلام در منابع اهل سنت

نوروز امینی*

چکیده

اهل سنت در حوزه شخصیت‌شناسی به طور مکرر فضایل اهل بیت علیهم السلام را بیان کرده و کتاب‌های متعددی را در این زمینه سامان داده‌اند؛ به گونه‌ای که به جرأت می‌توان گفت که در فضایل هیچ گروهی، حتی خلفای سه‌گانه و ائمه چهارگانه اهل سنت نیز، این میزان کتاب به سامان نرسیده است. بی‌شک، این نگاه اهل سنت به اهل بیت علیهم السلام مستلزم این است که ایشان در حوزه نقل روایات نیز توجه شایانی به روایات اهل بیت علیهم السلام داشته و همراه در نقل و نقد روایات ایشان اهتمام ویژه‌ای داشته باشند. در این پژوهش، مهم‌ترین کتاب‌های روایی اهل سنت جستجو شده و آمار مربوط به روایت‌های هر یک از ائمه اهل بیت علیهم السلام در این منابع، به تفکیک، استخراج گردیده و با استناد به این آمار، ثابت شده است که اهل سنت در مقام نقل روایات، آن گونه که باید، به روایات اهل بیت علیهم السلام توجه نکرده‌اند.

کلیدواژه‌ها: روایات اهل بیت علیهم السلام، روایات اهل سنت، تعامل اهل سنت با روایات، تعامل اهل سنت با اهل بیت علیهم السلام.

مقدمه

موضوع تعامل اهل سنت با روایات اهل بیت علیهم السلام از مهم‌ترین موضوعاتی است که در مطالعات بین مذاهب باید بدان پرداخت. بی‌شک، چگونگی نگاه اهل سنت به روایات اهل بیت علیهم السلام در چگونگی برخورد پیروان دو مکتب بزرگ شیعه و سنی با یکدیگر نقشی اساسی دارد. در این پژوهش، با بررسی یازده کتاب مهم حدیثی اهل سنت و استخراج آمار مربوط به روایات هر یک از ائمه اهل بیت علیهم السلام در این منابع، سعی شده است میزان رویکرد دانشمندان اهل سنت به نقل این روایات بازکاوی شود. بی‌تردید، بررسی چگونگی برخورد اهل سنت با این روایات مستلزم پژوهشی دیگر است. در گزینش منابع این پژوهش تلاش شده تا ویژگی‌های اختصاصی کتاب‌ها مورد توجه قرار گیرد و از بررسی منابع غیرمهم پرهیز شده و بیشتر به منابع دست اول و مشهور پرداخته شود. از این رو، هر یک از کتاب‌های بررسی‌شده در این پژوهش از

* دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث دانشگاه قم.

منظری خاص جایگاه ویژه‌ای نزد اهل سنت دارد که پیش از ورود به موضوع لازم است ویژگی‌های منابع بررسی شده در این پژوهش بازگو گردد.

آشنایی با منابع پژوهش

این پژوهش بر اساس کتاب‌های مسند احمد بن حنبل، صحیح البخاری، صحیح مسلم، سنن ابن ماجه، ابوداود، ترمذی، نسایی و دارمی، المستدرک حاکم نیشابوری، سنن بیهقی و کنز العمال سامان یافته است. مسند احمد جامع‌ترین مسندی است که از عهد قدیم باقی مانده و حاوی ده‌ها هزار حدیث در موضوعات مختلف است.^۱ درباره میزان اعتبار احادیث مسند سه دیدگاه عمده در میان دانشمندان مطرح است: دسته اول، همه روایات مسند را حجت می‌دانند. خاستگاه این دیدگاه سخنان احمد بن حنبل و برخی از دانشمندان دیگر درباره احادیث این کتاب است؛^۲ برای مثال وی، در سفارش‌های خود به فرزندش، عبدالله، گفته است:

احتفظ بهذا المسند فإنه سيكون اماماً؛^۳

از این مسند مراقبت کن که به زودی راهنمای مردم خواهد شد.

دسته دوم بر این باورند که در مسند احمد روایات صحیح، ضعیف و موضوع نیز وجود دارد که ابن جوزی و حافظ عراقی از این دسته‌اند.^۴ دسته سوم بر این باورند که روایات مسند از نوع صحیح و ضعیف و نزدیک به حسن است. ابو عبدالله ذهبی، ابن حجر عسقلانی، ابن تیمیه و سیوطی از طرفداران این دیدگاه هستند.^۵

به هر حال، برخی از دانشمندان اهل سنت مسند احمد بن حنبل را در ردیف سنن اربعه قرار داده و اعتباری فراتر از سایر مسانید برای آن قابل شده‌اند.^۶

صحیح البخاری یکی از جوامع حدیثی اهل سنت است که درباره میزان اعتبار روایات آن اختلافی میان دانشمندان اهل سنت نیست و عموم اهل سنت بر این باورند که این کتاب صحیح‌ترین کتاب حدیثی و پس از کتاب خدا، معتبرترین کتاب است.^۷

صحیح مسلم نیز دومین کتاب از کتاب‌های شش‌گانه حدیثی اهل سنت است که جایگاه ویژه‌ای نزد اهل سنت دارد. نووی گوید:

۱. جوامع حدیثی اهل سنت، ص ۴۹.

۲. برای نمونه رک: الحدیث و المحدثون، ص ۳۷۱ و ۳۷۲؛ علوم الحدیث و مصلحه، ص ۳۰۶.

۳. اطراف مسند الامام احمد بن حنبل، ج ۱، ص ۵۷.

۴. جوامع حدیثی اهل سنت، ص ۵۵.

۵. همان، ص ۵۶.

۶. علوم الحدیث و مصلحه، ص ۲۹۷.

۷. مفتاح السنة، ص ۳۹؛ کشف الظنون، ج ۱، ص ۴۱.

صحیح ترین کتاب پس از کتاب خدا صحیح البخاری و صحیح مسلم است و امت اسلامی این موضوع را پذیرفته‌اند.^۸

با توجه به برخی از امتیازات این کتاب در مقایسه با صحیح البخاری، برخی از دانشمندان مغرب زمین، صحیح مسلم را صحیح‌ترین کتاب حدیثی و حتی برتر از صحیح البخاری قلمداد کرده‌اند؛^۹ برای مثال، حسین بن علی نیشابوری گفته است:

در زیر آسمان کتابی صحیح‌تر از کتاب مسلم وجود ندارد.^{۱۰}

با این همه، از دیدگاه بیشتر اندیشمندان اهل سنت صحیح البخاری بر هر کتاب دیگر از جمله صحیح مسلم برتری دارد.^{۱۱}

سنن ابن‌ماجه به حسن ترتیب اشتهار دارد.^{۱۲} البته این کتاب فراز و فرودهای زیادی را در طول تاریخ تجربه کرده است. به دلیل وجود برخی ضعف‌ها در آن تا اواخر قرن پنجم هجری این کتاب جزو کتب شش‌گانه قرار نگرفته بود و به جای آن کتاب الموطأ و برخی دیگر سنن دارمی را جزو کتب شش‌گانه قرار داده بودند. در اواخر قرن پنجم محمد بن طاهر مقدسی این کتاب را در شمار کتب پنج‌گانه ذکر کرد. با این همه، این کتاب همواره از نظر اعتبار احادیث در ردیف ششم قرار داشت.^{۱۳} این وضعیت همچنان ادامه داشت تا این‌که در دوران متأخر و معاصر سنن ابن‌ماجه دوباره از ردیف کتاب‌های سنن خارج شد و پس از مدتی با تلاش‌های محمد ناصرالدین البانی و محمد فؤاد عبدالباقی، ابهام‌های موجود در آن برطرف شد و بار دیگر به شمار کتب سنن شش‌گانه پیوست.^{۱۴}

سنن ابوداود نیز جزو کتاب‌های شش‌گانه اهل سنت است که در مقایسه با سایر سنن امتیازاتی به این شرح دارد: اجتناب نکردن از تکرار روایات در مواردی که روایتی نکته‌ای اضافی داشته باشد، اختصار برخی روایات، اجتناب از نقل از افراد متروک الحدیث، ارائه توضیحاتی درباره روایات دارای اشکال سندی یا متنی، اشتغال کتاب بر روایات فقهی بویژه سنن نبوی و انتخاب روایات از بین مشهورترین روایات یا مصادر حدیثی.^{۱۵} با توجه به این امتیازات، سنن ابوداود در میان اهل سنت موقعیت ممتازی دارد و به باور برخی از پژوهشگران، پس از صحیحین معتبرترین کتاب حدیثی است.^{۱۶} خطابی آن را کتابی بی‌مانند توصیف کرده^{۱۷} و برخی نیز گفته‌اند که پس از کتاب خدا، سنن ابوداود برای مجتهد کافی است.^{۱۸}

۸. کشف الظنون، ج ۱، ص ۵۴۱.

۹. مفتاح السنة، ص ۴۶.

۱۰. همان: تهذیب الکمال، ج ۱، ص ۱۶۸؛ تاریخ مدینه دمشق، ج ۵۸، ص ۹۲.

۱۱. علوم الحدیث و مصطلحه، ص ۳۰۱.

۱۲. همان.

۱۳. الحدیث و المحدثون، ص ۴۱۹؛ مفتاح السنة، ص ۱۰۱.

۱۴. جوامع حدیثی اهل سنت، ص ۱۳۰.

۱۵. همان، ص ۱۲۴.

۱۶. اصول الحدیث، علومه و مصطلحه، ص ۳۲۱.

۱۷. مفتاح السنة، ص ۶۶ به نقل از معالم السنن.

حاجی خلیفه سنن ترمذی را از نظر اعتبار و منزلت سومین کتاب حدیثی اهل سنت دانسته است.^{۱۸} ترمذی خود گفته است که جامع‌اش را پس از تصنیف بر دانشمندان حجاز، عراق و خراسان عرضه داشته و همه آنها از تألیف او اظهار رضایت کرده و درباره‌اش گفته‌اند که این کتاب در خانه هر کس باشد، مانند پیامبری است که سخن می‌گوید.^{۲۰}

نسایی دو کتاب، به نام‌های *السنن الکبری و السنن الصغری* یا *المجتبی* دارد. *المجتبی* بدون شک، مهم‌ترین جامع حدیثی نسایی است؛ چرا که جزو کتب شش‌گانه است. به باور برخی از دانشمندان به دلیل این که *سنن نسایی*، پس از کتاب‌های *صحیح مسلم* و بخاری، کمترین حدیث ضعیف یا مجروح را دارد، بر *سنن ابوداود* و ترمذی مقدم و پس از *صحیحین* در رتبه سوم قرار دارد.^{۲۱} البته برخی از دانشمندان اهل سنت نیز *سنن ابوداود* را بر *سنن نسایی* مقدم می‌دارند.^{۲۲}

سنن الدارمی نیز از کتاب‌های مهم اهل سنت است. برخی از منتقدان اهل سنت *سنن الدارمی* و برخی دیگر *الموطأ مالک*^{۲۳} را از جمله کتاب‌های اصلی می‌دانستند و آن دو را در ردیف کتب شش‌گانه قرار داده بودند.^{۲۴} از دیدگاه محدثان، دلیل برتری *سنن الدارمی* بر *سنن ابن‌ماجه* صحت مطالب و احادیث آن در مقایسه با *سنن ابن‌ماجه* و نیز تقدم زمانی تألیف آن است که باعث علو اسناد آن شده است؛ به گونه‌ای که بیشتر اسناد آن تنها با چهار واسطه به پیامبر می‌رسد.^{۲۵}

از دیگر کتاب‌های مهم اهل سنت *المستدرک حاکم* است. برخی از دانشمندان اهل سنت حاکم را به تشیع متهم کرده و از کتاب او روی‌گردان شده‌اند.^{۲۶} حتی برخی از آنها، از جمله ابوسعید مالینی (م ۴۱۲ق)، مدعی شده‌اند که در *المستدرک* هیچ حدیثی که با شرایط بخاری و مسلم صحیح باشد، وجود ندارد.^{۲۷} که البته این موضعی غلوآمیز است. اما در مقابل، برخی دیگر، هر چند حاکم را در تشخیص حدیث صحیح فردی متساهل دانسته‌اند، اما به نوعی کار او را تأیید کرده‌اند؛ مثلاً ابن‌صلاح می‌گوید:

روایاتی که حاکم به صحت آنها حکم رانده و در آثار محدثان دیگر نیامده است، اگر صحیح نباشد، دست‌کم حسن است که می‌توان به آن احتجاج و عمل کرد.^{۲۸}

۱۸. *الحدیث و المحدثون*، ص ۴۱۱.

۱۹. *کشف الظنون*، ج ۱، ص ۵۵۹.

۲۰. همان؛ *الحدیث و المحدثون*، ص ۴۱۵.

۲۱. *الحدیث و المحدثون*، ص ۴۱۰؛ *مفتاح السنة*، ص ۷۹.

۲۲. *اصول الحدیث، علومه و مصطلحه*، ص ۳۲۶؛ *جوامع حدیثی اهل سنت*، ص ۱۵۴.

۲۳. از آنجا که تعداد روایات کتاب *الموطأ* از بانصد روایت تجاوز نمی‌کند، (*الحدیث و المحدثون*، ص ۲۴۸) در این پژوهش از بررسی روایات آن صرف نظر شده است.

۲۴. *علوم الحدیث و مصطلحه*، ص ۲۹۹.

۲۵. *تاریخ بغداد*، ج ۱۰، ص ۲۴۸.

۲۶. *تذکره الحفاظ*، ج ۳، ص ۱۰۴۲؛ *تاریخ بغداد*، ج ۳، ص ۹۴.

۲۷. *تدریب الراوی*، ج ۱، ص ۸۱.

۲۸. *المقدمة*، ص ۲۴.

بنا به گفته ذهبی حدود نیمی از المستدرک مطابق شرایط بخاری و مسلم و یا یکی از آن دو جمع آوری شده و یک‌چهارم آن نیز هر چند با مبنای بخاری و مسلم مطابقت ندارد. با این همه، صحیح است و تنها یک‌چهارم احادیث المستدرک، منکر یا جعلی است.^{۳۹}

از دیگر کتاب‌های بررسی‌شده در این پژوهش سنن بیهقی است. این کتاب از جامع‌ترین کتاب‌های احادیث فقهی اهل سنت است که شامل ۲۲ هزار حدیث است. ابن صلاح درباره این کتاب گفته است که در زمینه احادیث فقهی هیچ کتابی جامع‌تر از آن وجود ندارد. گویا مؤلف آن هیچ حدیثی را در عالم از نظر دور نداشته و همه را در کتاب خود آورده است.^{۴۰} سبکی نیز این کتاب را از نظر تهذیب و ترتیب و نیز حسن مطالب بی‌مانند دانسته است.^{۴۱}

کنز العمال، تألیف علی بن حسام‌الدین متقی هندی است. او در تألیف کتاب خود، جمع الجوامع سیوطی را اساس قرار داده و روایات آن را بر مبنای حروف الفبا و موضوعات فقهی مرتب کرده است.^{۴۲} از این رو، مراجعه به کنز العمال به منزله مراجعه به جمع الجوامع است؛ با این تفاوت که روایات بسیاری را نیز که در جمع الجوامع نیامده است، می‌توان در این کتاب مطالعه کرد.

اکنون که به گونه‌ای اجمالی با ویژگی‌های منابع بررسی‌شده در این پژوهش آشنا شدیم، وقت آن است که روایات اهل بیت علیهم‌السلام را در این منابع بازکاوییم و آمار مربوط را به تفصیل ارائه دهیم.

بازشناسی روایات اهل بیت علیهم‌السلام در منابع اهل سنت

۱. روایات امام علی علیه‌السلام در منابع اهل سنت

از دیدگاه اهل سنت امام علی علیه‌السلام جزو طبقه صحابه است.^{۳۳} در بیان میزان روایات ایشان در منابع اهل سنت اتفاق نظر وجود ندارد. برخی گفته‌اند که تنها نزدیک به دویست روایت از ایشان وارد شده است.^{۳۴} ابن حزم و ابن جوزی تعداد روایات ایشان را به عدد ۵۳۶ رسانده‌اند،^{۳۵} اما بقی بن مخلد در مسند خود تعداد روایات ایشان را ۵۸۶ روایت دانسته است.^{۳۶} این در حالی است که احمد بن حنبل در مسند خود، ذیل نام امام علی علیه‌السلام حدود ۸۱۹ حدیث ذکر کرده است.^{۳۷} به نظر می‌رسد که بخشی از این

۳۹. تدریب الراوی، همان.

۳۰. مفتاح السنة، ص ۱۱۴؛ الحدیث و المحدثون، ص ۴۳۲.

۳۱. جوامع حدیثی اهل سنت، ص ۲۱۹.

۳۲. مقدمه کنز العمال، ج ۱، ص ۳.

۳۳. معجم رجال الکتب النعمة، ج ۳، ص ۷۳.

۳۴. اصحاب الفتی من الصحابة و التابعین، ص ۴۱، به نقل از برقی.

۳۵. همان؛ تلخیص فہوم اہل الأثر، ص ۲۶۴.

۳۶. بقی بن مخلد و مقدمه مسنده، ص ۸۰.

۳۷. مسند الإمام احمد، ج ۲، ص ۱.

اختلافات به مبنای اهل سنت در شمارش روایات مربوط است؛ چرا که اهل سنت در شمارش روایات تنها طرق را می‌شمارند، نه متون را.^{۳۸} مؤید این نظریه آمار ارائه‌شده در کتاب‌هایی مثل *المسند الجامع* است که در آنها اصل بر ارائه متون بدون تکرار است؛ برای نمونه بشار عواد در *المسند الجامع* - که در آن روایات بیش از بیست کتاب مهم اهل سنت را با حذف مکررات، جمع‌آوری کرده - تنها ۴۲۴ متن از امام علی علیه السلام نقل کرده است.^{۳۹} از سوی دیگر، سخن ابونعیم اصفهانی - که تعداد روایات ایشان را چهارصد و اندی ذکر کرده است -^{۴۰} می‌تواند مؤید دیدگاه بشار عواد باشد.

الف. مسند احمد

احمد بن حنبل در مسند خود تعداد ۸۱۹ روایت از امام علی نقل کرده است که این تعداد با حذف مکررات، به ۴۲۰ روایت می‌رسد.^{۴۱} (نمودار شماره ۱)^{۴۲} اگر چه این تعداد، عدد درخور توجهی است و در مقایسه با روایات خلفای راشدین بیشتر است؛ چرا که تعداد روایات ابوبکر در مسند احمد، بدون حذف مکررات ۸۱، روایات عمر ۳۱۶ و روایات عثمان ۱۶۲ روایت است، اما در مقایسه با برخی دیگر از صحابه این میزان اندک است؛ برای مثال، تعداد روایات عبدالله بن عباس در مسند احمد بیش از هزار و هفتصد و روایات عبدالله بن عمر بیش از دو هزار روایت است. این در حالی است که هم ابن عباس و هم ابن عمر از نظر سنی از علی کوچک‌ترند و از نظر سبقت در اسلام و میزان دانش نیز شاگرد آن حضرت به شمار می‌روند.

نکته در خور توجه دیگر، این که میزان روایات افرادی مثل ابوذر و عمار بن یاسر - که از نظر فکری مشرب شیعی دارند - نیز در مسند احمد بسیار اندک است؛ برای مثال، روایات ابوذر در مسند احمد، بدون حذف مکررات، ۲۹۴ روایت و تعداد روایات عمار بن یاسر تنها ۳۶ روایت است که عددی بسیار ناچیز است؛ چرا که عمار بن یاسر و ابوذر هر دو از سابقان در اسلام بوده‌اند و انتظار می‌رود روایات بیشتری از ایشان نقل شود.^{۴۳}

ب. صحیحین

روایات بخاری و مسلم از امام علی بسیار اندک است. ابن جوزی گفته است که تنها ۴۴ روایت از ایشان در صحیحین آمده است که بیست روایت متفق‌علیه است و بخاری در نه روایت و مسلم در پانزده روایت

۳۸. *بقی بن مخلد و مقدمة مسنده*، ص ۲۰.

۳۹. *المسند الجامع*، ج ۱۳، ص ۴۴۸ - ۱۳۷.

۴۰. *بقی بن مخلد و مقدمة مسنده*، ص ۸۰؛ *اصحاب الفتن من الصحابة و التابعین*، ص ۴۱؛ *تلخیص فہم اہل الأثر*، ص ۲۶۴.

۴۱. با توجه به این که این پژوهش بر اساس جستجوی رایانه‌ای سامان یافته و از سویی نرم‌افزارهای موجود در این زمینه، اشکالاتی دارند که امکان جستجوی دقیق را از پژوهشگر می‌گیرند؛ از این رو، با این که تلاش شده تا با بررسی کلیدواژه‌های گوناگون درصد خطا به حداقل برسد، با این همه احتمال خطا در آن منتفی نیست. به طور کلی می‌توان گفت که آمار ارائه‌شده در این پژوهش، در حد هشتاد درصد، مطابق با واقع است.

۴۲. آنچه که در این نمودارها با عنوان اسناد مشخص شده، به آمار روایات، بدون حذف مکررات، مربوط است.

۴۳. برای آگاهی از چگونگی پراکندگی موضوعی روایات امام علی علیه السلام در این منابع به جدول شماره ۱ مراجعه کنید.

منفرد هستند. به بیان دیگر، بخاری تنها ۲۹ روایت و مسلم ۳۵ روایت از امام علی نقل کرده‌اند.^{۴۴} اما یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که روایات امام علی در صحیحین از این تعداد بیشتر است؛ بر اساس بررسی‌های انجام‌شده در این پژوهش، بخاری ۱۰۱ روایت از ایشان نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، به ۴۳ روایت می‌رسد. این در حالی است که روایات بخاری از ابن عباس و ابن عمر بیش از پانصد روایت است. با این همه، روایات او از ابوبکر از سی روایت بیشتر نیست. همچنین روایاتش از عمر حدود نود و مرویاتش از عثمان حدود پانزده روایت است. روایات او از ابوذر و عمار نیز به ترتیب ۲۵ و دو روایت است.

روایات مسلم از امام علی نیز از آنچه ابن جوزی گفته، بیشتر است. مسلم ۶۵ روایت از امام علی نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، به ۴۶ روایت می‌رسد. در حالی که در صحیح مسلم نیز روایات سایر صحابه از روایات امام علی بیشتر است؛ مثلاً تعداد روایات عبدالله بن عمر در این کتاب بیش از چهارصد روایت و روایات ابن عباس بیش از ۲۵۰ روایت است. با این همه، در صحیح مسلم نیز روایات خلفای سه‌گانه اول از روایات امام علی کمتر است. مسلم از ابوبکر حدود سی، از عمر پنجاه و از عثمان حدود بیست روایت نقل کرده است. تعداد روایات ابوذر و عمار نیز در صحیح مسلم اندک است؛ او حدود چهل روایت از ابوذر و تنها هشت روایت از عمار نقل کرده است.

ج. سنن ابن ماجه

ابن ماجه ۱۰۴ روایت از امام علی نقل کرده است که تنها سه روایت آن تکراری است. میزان روایت خلفای سه‌گانه در سنن ابن ماجه نیز از تعداد روایات امام علی کمتر است؛ ابن ماجه حدود سی روایت از ابوبکر، هفتاد روایت از عمر و چهل روایت از عثمان نقل کرده است. اما میزان روایات ابن عمر و ابن عباس در سنن او نیز از میزان روایات امام علی بیشتر است؛ او حدود سیصد روایت از ابن عمر و ۳۲۰ روایت از ابن عباس نقل کرده است، با این همه، روایات ابوذر و عمار در سنن ابن ماجه، روی هم‌رفته، از شصت روایت تجاوز نمی‌کند.

د. سنن ابی داود

ابوداود ۱۲۶ روایت و با حذف مکررات، ۹۸ روایت از امام علی در کتاب خود نقل کرده است. در کتاب او نیز میزان روایات خلفای سه‌گانه از میزان روایات امام علی کمتر است. او از ابوبکر حدود ۳۵ روایت، از عمر حدود شصت و از عثمان حدود سی روایت نقل کرده است. روایات ابوذر و عمار نیز در سنن او اندک است؛ او از ابوذر تنها ۲۵ و از عمار حدود سی روایت نقل کرده است. اما میزان روایات ابن عمر و ابن عباس در کتاب او نیز بسیار بیشتر از میزان روایات امام علی است؛ او از ابن عباس حدود چهارصد و از ابن عمر حدود ۲۵۰ روایت نقل کرده است که با میزان اندک روایات امام علی در این کتاب مقایسه‌کردنی نیست.

۴۴. تلمیح فہوم اہل الأثر، ص ۲۸۷.

هـ. سنن الترمذی

ترمذی ۱۴۳ روایت از امام علی نقل کرده است که بیست روایت آن تکراری است؛ بدین ترتیب، مجموع متون روایت شده از امام علی علیه السلام در سنن الترمذی ۱۲۳ روایت است که این میزان در مقایسه با روایات ابوبکر و عثمان بیشتر و در مقایسه با روایات عمر بن خطاب تقریباً با آن برابر است؛ او از ابوبکر و عثمان به ترتیب بیش از ۸۵ و شصت روایت نقل کرده است، در حالی که روایات عمر در کتاب او بیش از ۱۵۰ روایت است. روایات ابوذر و عمار نیز در کتاب او از چهل روایت بیشتر نیست. اما روایات ابن عمر و ابن عباس در کتاب الترمذی نیز همانند سایر کتاب‌ها بیشتر است. ترمذی بیش از چهارصد روایت از ابن عمر و بیش از ۴۵۰ روایت از ابن عباس در کتاب خود آورده است که تقریباً چهار برابر روایات امام علی در این کتاب است.

و. سنن نسایی

نسایی در میان کتب شش‌گانه بیشترین روایات را از امام علی نقل کرده است. او در کتاب خود ۳۸۸ روایت از امام علی نقل کرده است که این میزان، با حذف مکررات، به ۱۳۷ روایت می‌رسد. از طرفی، میزان روایات او از خلفای سه‌گانه نخست بسیار کمتر از این تعداد است. او حدود پنجاه روایت از ابوبکر، پنجاه روایت از عمر و ۲۵ روایت از عثمان در کتاب خود آورده است. میزان روایات ابوذر و عمار نیز در کتاب او از سی روایت تجاوز نمی‌کند. با این همه، روایات او نیز از ابن عمر و ابن عباس بسیار زیاد است. او بیش از ۳۸۰ روایت از ابن عباس و حدود ۲۵۰ روایت از ابن عمر آورده است.

ز. سنن الدارمی

دارمی تنها ۷۷ روایت از امام علی در کتاب خود آورده است که پنج روایت آن تکراری است. گفتنی است که مرویات او از ابوبکر حدود چهل روایت، از عمر بیش از چهل روایت و از عثمان حدود سی روایت است. با این همه مرویات او از ابوذر و عمار به سی روایت نمی‌رسد، در حالی که روایات ابن عباس بیش از دویست روایت و روایات ابن عمر در کتاب او بیش از صد روایت است.

ح. المستدرک حاکم

حاکم حدود ۲۹۰ روایت از امام علی در کتاب خود آورده است که این میزان، با حذف مکررات، به ۲۵۰ روایت می‌رسد. گفتنی است که تعداد روایات خلفای سه‌گانه، روی هم رفته، از میزان روایات امام علی در این کتاب کمتر است؛ او از ابوبکر حدود شصت روایت، از عمر حدود ۱۱۰ روایت و از عثمان حدود پنجاه روایت نقل کرده است. میزان روایات ابوذر در کتاب او حدود شصت روایت و روایات عمار حدود سی و اندی روایت است. اما میزان روایات ابن عمر و ابن عباس در کتاب او زیاد است؛ روایات ابن عباس در این کتاب متجاوز از نهصد و روایات ابن عمر بیش از ۲۵۰ روایت است.

ط. سنن بیهقی

بیهقی حدود ۷۸۷ روایت از امام علی در کتاب خود آورده است که این میزان، با حذف مکررات، به ۵۸۰ روایت می‌رسد؛ در حالی که تعداد روایات ابوبکر در کتاب او، بدون حذف مکررات، بیش از ششصد،

روایات عمر بیش از ۶۵۰ و میزان روایات عثمان بیش از دویست روایت است، اما روایات ابوذر و عمار از صد روایت بیشتر نیست. گفتنی است که روایات ابن عمر و ابن عباس در کتاب بیهقی نیز فراوان است. او از ابن عباس بیش از هزار و نهصد و از ابن عمر بیش از هزار و سیصد روایت نقل کرده است.

ی. کنز العمال

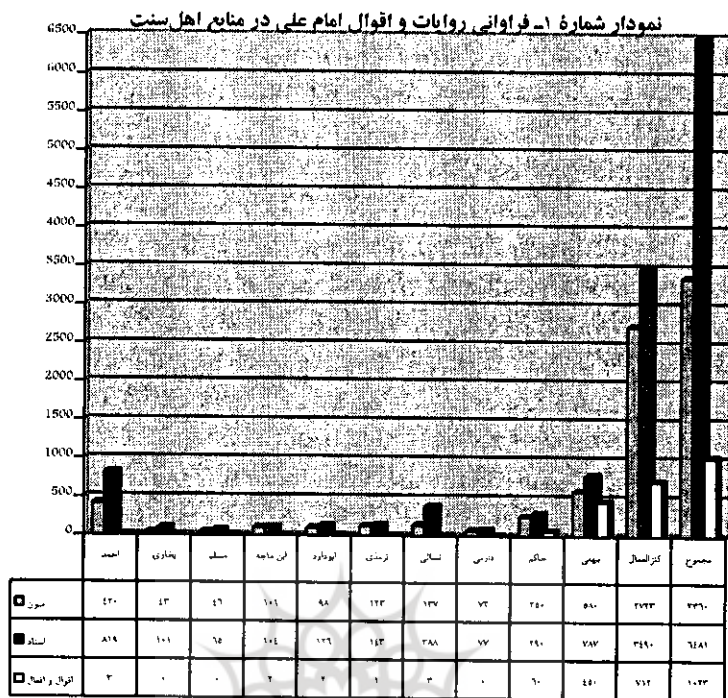
متقی هندی بیشترین میزان روایات را در میان کتب یازده‌گانه مذکور از امام علی آورده است. او نزدیک به سه هزار و پانصد روایت از امام علی نقل کرده است که این میزان با حذف مکررات به ۲۷۲۳ روایت می‌رسد که عددی در خور توجه است. گفتنی است که مجموع روایات ابوبکر در کتاب او نزدیک به چهارصد روایت، میزان روایت عمر حدود هزار روایت و میزان روایات، عثمان تنها حدود دویست روایت است که در مقایسه با روایات امام علی بسیار اندک می‌نماید. تعداد روایات ابوذر نیز بیش از ۳۵۰ روایت و روایات عمار کمتر از صد روایت است؛ با این همه، تعداد روایات ابن عمر و ابن عباس نیز در این کتاب از میزان روایات امام علی علیه السلام کمتر است. او از ابن عمر، بدون حذف مکررات، حدود دوهزار و هفتصد و از ابن عباس نیز نزدیک به همین میزان روایت نقل کرده است؛ در حالی که میزان روایات امام علی علیه السلام در *کنز العمال*، حتی با حذف مکررات، از این میزان بیشتر است. از این رو، تنها با یک نگاه اجمالی به میزان روایات امام علی، عبدالله بن عباس و عبدالله بن عمر در کتاب‌های دهگانه فوق و مقایسه آنها با امار موجود در کتاب *کنز العمال* می‌توان دریافت که مؤلفان کتاب‌های دهگانه پیشین تا چه اندازه از نقل روایات‌های امام علی علیه السلام غافل بوده‌اند.

اقوال و افعال امام علی علیه السلام در منابع اهل سنت

می‌دانیم که اهل سنت در کنار روایات منسوب به پیامبر، به اقوال صحابه و تابعان نیز در زمینه‌های مختلف آنها استناد می‌کنند. از این رو، شایسته است که میزان اقوال و افعال منسوب به هر یک از ائمه اهل بیت علیهم السلام - که از دیدگاه اهل سنت هر کدام به نوعی صحابه یا تابعی تلقی می‌شوند - نیز مورد بررسی قرار گیرد تا میزان رویکرد محدثان اهل سنت به این گونه روایات نیز باز کاویده شود.

محدثان اهل سنت، با این که در مقام نقل از دیگر صحابه و تابعان کتاب‌های خود را از نظریات ایشان و آرا و منقولات آنها پر کرده‌اند، اما در مواجهه با ائمه اهل بیت علیهم السلام کمتر به آرا و اقوال ایشان توجه کرده‌اند؛ به گونه‌ای که مجموع اقوال و افعال منسوب به امام علی در کتب شش‌گانه اهل سنت از تعداد انگشتان دست تجاوز نمی‌کند. بخاری و مسلم هیچ روایتی از این دست نیاورده‌اند. ترمذی تنها یک روایت از این گونه روایات آورده و ابوداود و ابن ماجه، هر کدام، تنها دو روایت از این نوع روایات ذکر کرده‌اند. نسایی و احمد بن حنبل نیز هر کدام تنها سه روایت در این زمینه آورده‌اند.

از میان مؤلفان یازده‌گانه فوق، تنها متقی هندی و بیهقی به این گونه روایات توجه نشان داده و آنها را تا حدودی در کتاب‌های خود آورده‌اند. متقی هندی حدود ۷۱۲ و بیهقی حدود ۴۵۰ روایت از این دست نقل کرده‌اند. بدین ترتیب، مجموع اقوال و افعال منسوب به امام علی در منابع یازده‌گانه اهل سنت بیش از هزار روایت است که بیشتر آنها را بیهقی و متقی هندی روایت کرده‌اند.

جمع بندی و بررسی کلی

در مجموع، در منابع یازده گانه اهل سنت حدود ۶۴۸۱ روایت و با حذف مکررات، حدود ۳۳۶۰ روایت از امام علی نقل شده است که این میزان با آنچه که حدیث پژوهانی چون ابن حزم، ابن جوزی، بقی بن مخلد و دکتر بشار عواد گفته‌اند، بسیار تفاوت دارد و از آن بسیار بیشتر است. در این میان، متقی هندی بیشترین تعداد و بخاری کمترین تعداد از این روایات را گزارش کرده است.

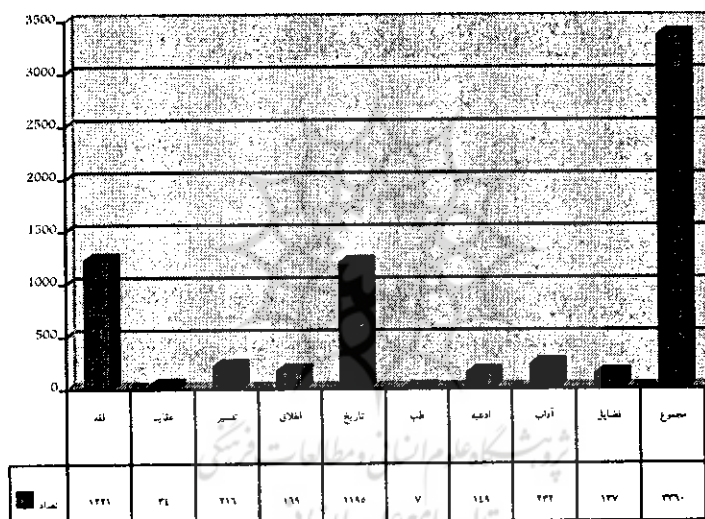
همچنین در کتاب‌های یازده گانه فوق در مجموع و با حذف مکررات، حدود ۱۲۲۱ روایت در زمینه مسائل فقهی، ۱۱۹۵ روایت در زمینه تاریخ، ۲۳۲ روایت در آداب، ۲۱۶ روایت در تفسیر، ۱۶۹ روایت در اخلاق، ۱۴۹ روایت در ادعیه و زیارات، ۱۳۷ روایت در فضایل، ۳۴ روایت در مسائل اعتقادی و تنها هفت روایت در موضوع پزشکی از امام علی نقل شده است. (نمودار شماره ۲)

جدول شماره ۱- پراکندگی موضوعی روایات امام علی در منابع اهل سنت

مجموع	فضایل	آداب	ادعیه	طب	تاریخ	اخلاق	تفسیر	عقاید	فقه	
۴۲۰	۴۵	۲۵	۱۸	۰	۶۸	۱۵	۱۸	۳	۲۲۸	احمد
۴۳	۵	۳	۱	۰	۵	۰	۲	۱	۲۶	بخاری
۴۶	۵	۶	۳	۰	۵	۱	۲	۰	۲۴	مسلم
۱۰۱	۹	۱۱	۳	۰	۱۰	۲	۲	۳	۶۱	ابن ماجه

۹۸	۳	۷	۶	۰	۱۶	۳	۲	۱	۶۰	ابوداود
۱۲۳	۱۸	۱۲	۸	۰	۱۰	۱۳	۸	۳	۵۱	ترمذی
۱۳۷	۱۵	۱۰	۸	۰	۲۸	۱	۵	۰	۷۰	نسائی
۷۲	۲	۹	۰	۰	۵	۶	۳	۰	۴۷	دارمی
۲۵۰	۴۵	۱۳	۱۱	۰	۹۳	۱	۳۲	۱	۵۴	مستدرک
۵۸۰	۱۱	۲۱	۶	۰	۴۱	۵	۱۴	۲	۴۸۰	بیہقی
۲۲۲۳	۸۰	۱۸۰	۱۲۳	۷	۱۰۲۰	۱۴۲	۱۷۶	۲۵	۹۷۰	کنز العمال
۳۳۶۰	۱۳۷	۲۳۲	۱۴۹	۷	۱۱۹۵	۱۶۹	۲۱۶	۳۴	۱۲۲۱	مجموع با حذف مکررات

نمودار شماره ۲. پراکندگی موضوعی روایات امام علی در منابع یازدهگانه اهل سنت

۲. روایات حضرت فاطمه علیها السلام در منابع اهل سنت

از دیدگاه اهل سنت، حضرت فاطمه علیها السلام در طبقه صحابه قرار دارد.^{۴۵} بیشتر حدیث پژوهان اهل سنت بر این باورند که روایات اندکی از طریق ایشان روایت شده است. ابن جوزی، بقی بن مخلد و ابن حزم، هر سه، نام ایشان را در ردیف اصحابی آورده‌اند که تنها هجده حدیث روایت کرده‌اند.^{۴۶} دکتر بشار عواد نیز تنها هشت متن از ایشان روایت کرده است.^{۴۷} این در حالی است که در منابع شیعه بیش از ده‌ها روایت از طریق ایشان روایت شده است.

۴۵. معجم رجال الكتب الستة، ج ۴، ص ۳۴۱.

۴۶. تلخیص فہوم اہل الأثر، ص ۲۶۷؛ بقی بن مخلد و مقدمه مستند، ص ۹۱؛ اصحاب الفتیاء، ص ۸۰؛ اسماء الصحابة الرواة، ص ۱۳۰.

۴۷. المسند الجامع، ج ۲۰، ص ۴۶۲ - ۴۵۹.

احمد بن حنبل در مستند خود، تنها ده روایت از طریق حضرت فاطمه روایت کرده است که این میزان، با حذف مکررات، به شش روایت می‌رسد. (نمودار شماره ۳)^{۴۸} این در حالی است که تعداد روایات عایشه در مستند احمد حدود ۲۴۳۳ روایت،^{۴۹} تعداد روایات امسلمه حدود ۲۸۲ روایت^{۵۰} و تعداد روایات حفصه حدود ۴۸ روایت است.^{۵۱}

روایات بخاری از طریق حضرت فاطمه بسیار اندک است. وی تنها شش روایت از ایشان نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، به چهار روایت می‌رسد. این در حالی است که تعداد روایات او از دیگر زنان هم‌طبقه حضرت فاطمه بسیار بیشتر از این تعداد است؛ برای مثال، تعداد روایات عایشه در صحیح البخاری حدود ۲۲۸ روایت است^{۵۲} که با تعداد روایات حضرت فاطمه قابل مقایسه نیست، یا میزان روایات امسلمه در صحیح البخاری حدود شانزده روایت است^{۵۳} که تقریباً چهار برابر روایات حضرت فاطمه است.

مسلم نیز، همانند استاد خود بخاری، روایات اندکی را از حضرت فاطمه نقل کرده است، در حالی که روایاتی که وی از عایشه نقل کرده است، حدود ۲۴۳ روایت است و این در مقایسه با روایات حضرت فاطمه بسیار زیاد است. همچنین او از امسلمه حدود ۲۶ روایت نقل کرده است که این رقم نیز در مقایسه با تعداد روایات حضرت فاطمه علیها السلام زیاد است.

روایات حضرت فاطمه در سنن ابن ماجه نیز انگشت‌شمار است. او هفت روایت از طریق حضرت فاطمه نقل کرده است، در حالی که تعداد روایات عایشه در آن کتاب بیش از ۳۵۰ روایت و تعداد روایات امسلمه بیش از پنجاه روایت و تعداد روایات حفصه بیش از پانزده روایت است که این ارقام با تعداد روایات حضرت فاطمه در این کتاب تفاوت بسیاری دارد.

ابوداود تنها چهار روایت از طریق حضرت فاطمه نقل کرده است؛ در حالی که تعداد روایات عایشه در کتاب او بیش از چهارصد روایت و تعداد روایات امسلمه بیش از چهل و تعداد روایات حفصه بیش از پانزده روایت است.

ترمذی نیز، همانند ابوداود، تنها چهار روایت از طریق حضرت فاطمه نقل کرده است؛ در حالی که تعداد روایات او از عایشه بیش از چهارصد روایت، از امسلمه بیش از پنجاه روایت و از حفصه بیش از پانزده روایت است.

نسایی با این که متهم به تشیع است، اما تنها دو روایت از حضرت فاطمه روایت کرده است که این رقم بسیار اندک است؛ در حالی که تعداد مرویات وی از عایشه، امسلمه و حفصه در مقایسه با سایر کتب از همه بیشتر است؛ وی بیش از پانصد روایت از طریق عایشه، بیش از پنجاه روایت از امسلمه و بیش از بیست روایت از طریق حفصه نقل کرده است.

۴۸. برای آگاهی از چگونگی پراکندگی موضوعی روایات حضرت فاطمه علیها السلام در این منابع به جدول شماره ۲ مراجعه کنید.

۴۹. مستند احمد، ج ۸، ص ۱.

۵۰. همان، ص ۵۷۵.

۵۱. همان، ص ۵۶۳.

۵۲. تلخیص فہرم اهل الأثر، ص ۲۹۲.

۵۳. همان.

الداری نیز همانند نسایی تنها دو روایت از حضرت فاطمه نقل کرده است؛ در حالی که او نیز روایات بسیاری از عایشه، امسلمه و حفصه نقل کرده است. روایات او از عایشه بیش از ۱۶۰ روایت و از امسلمه و حفصه بیش از پانزده روایت است.

حاکم در *المستدرک* ده روایت از حضرت فاطمه روایت کرده است که این تعداد با حذف مکررات، به هفت روایت می‌رسد؛ در حالی که تعداد روایات او از عایشه بیش از چهارصد روایت و روایاتش از امسلمه بیش از پنجاه روایت است. روایات او از حفصه نیز تنها پنج روایت است.

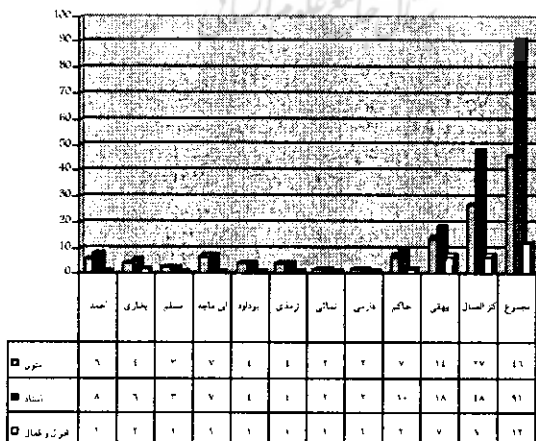
بیهقی حدود هجده روایت از حضرت فاطمه نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، به چهارده روایت می‌رسد؛ در حالی که تعداد روایات او از عایشه، بدون حذف مکررات، بیش از هزار و پانصد روایت است. روایات او از امسلمه نیز بیش از صد روایت و مرویاتش از حفصه بیش از پنجاه روایت است. متقی هندی بیشترین روایات را در میان کتب یازده گانه اهل سنت از طریق حضرت فاطمه روایت کرده است. با این همه، در *کنز العمال* نیز روایات حضرت فاطمه در مقایسه با دیگر زنان صحابه کمتر است؛ برای مثال، تعداد روایات عایشه در این کتاب، بدون حذف مکررات، نزدیک به دو هزار روایت و تعداد روایت امسلمه بیش از سیصد و تعداد روایات حفصه بیش از چهل روایت است.

اقوال و افعال حضرت فاطمه علیها السلام در منابع اهل سنت

اقوال و افعال منسوب به حضرت فاطمه، همانند روایات ایشان، در منابع اهل سنت اندک و انگشت شمار است؛ برای نمونه محدثانی چون احمد، مسلم، ابن ماجه، ترمذی، ابوداود، نسایی و مسلم، هر کدام تنها یک روایت از این دست روایت کرده‌اند و محدثانی چون بخاری و حاکم نیز تنها دو روایت از این گونه روایات نقل کرده‌اند. بیشترین آمار از این روایات به *سنن بیهقی* و *کنز العمال* مربوط است که هر کدام هفت روایت از این دست نقل کرده‌اند.

در مجموع و با حذف مکررات، تنها دوازده روایت از اقوال و افعال منسوب به حضرت فاطمه در منابع یازده گانه اهل سنت روایت شده است.

نمودار شماره ۳. فراوانی روایات و اقوال حضرت فاطمه در منابع اهل سنت

جدول شماره ۲. پراکندگی موضوعی روایات حضرت فاطمه در منابع اهل سنت

	فقه	عقاید	تفسیر	اخلاق	تاریخ	طب	ادعیه	آداب	فضایل	مجموع
احمد	۱	۰	۰	۰	۳	۰	۱	۰	۱	۶
بخاری	۱	۰	۰	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۴
مسلم	۱	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۲
ابن ماجه	۱	۰	۰	۰	۳	۱	۱	۱	۰	۷
ابوداود	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۲	۰	۴
ترمذی	۱	۰	۰	۰	۲	۰	۱	۰	۰	۴
نسائی	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۲
الدارمی	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۲
المستدرک	۰	۰	۰	۰	۳	۰	۱	۲	۱	۷
بیهقی	۵	۰	۰	۲	۴	۰	۱	۲	۰	۱۴
کنز العمال	۱	۰	۱	۱	۱۱	۱	۳	۲	۷	۲۷
مجموع با حذف مکررات	۵	۰	۱	۳	۱۶	۱	۶	۵	۹	۴۶

جمع‌بندی و بررسی کلی

در مجموع، در منابع یازده‌گانه اهل سنت تنها ۹۱ روایت و با حذف مکررات، تنها ۴۶ روایت از طریق حضرت فاطمه علیها السلام نقل شده است که از این میان، کتاب‌های *کنز العمال* و *سنن بیهقی*، به ترتیب، بیشترین روایت را در مقایسه با سایر کتب از ایشان نقل کرده‌اند. کتاب‌های نسائی و الدارمی نیز کمترین میزان روایات را نقل کرده‌اند. همچنین در منابع یازده‌گانه مذکور با حذف مکررات، شانزده روایت در موضوع تاریخ، نه روایت در فضایل، شش روایت در ادعیه، پنج روایت در فقه، پنج روایت در آداب، سه روایت در اخلاق، یک روایت در تفسیر و یک روایت در موضوع طب از حضرت فاطمه نقل شده است. در بحث‌های عقایدی نیز هیچ روایتی از ایشان نقل نشده است. (نمودار شماره ۶)

 ۳. روایات امام حسن علیه السلام در منابع اهل سنت

از دیدگاه اهل سنت، امام حسن در طبقه اول صحابه مدنی قرار دارد.^{۵۴} بیشتر حدیث‌پژوهان اهل سنت بر این باورند که روایات اندکی از طریق ایشان روایت شده است. ابن جوزی، بقی بن مخلد و ابن حزم، هر سه، نام او را در ردیف اصحابی آورده‌اند که تنها سیزده روایت از آنها نقل شده است.^{۵۵} البته ابن جوزی به نقل از برخی محدثان تعداد روایات او را تنها ده روایت ذکر کرده است.^{۵۶} دکتر بشار عواد نیز در کتاب خود تنها سیزده متن از امام حسن مجتبی نقل کرده است.^{۵۷} این در حالی است که در منابع شیعی بیش از ده‌ها روایت از طریق ایشان روایت شده است.

۵۴. معجم رجال الکتاب السمه، ج ۱، ص ۳۲۹؛ طبقات خلیفه بن خیاط، ص ۴۰۳.

۵۵. تلخیص فہوم اہل الأثر، ص ۲۶۷؛ بقی بن مخلد و مقدمه مسند، ص ۹۴؛ اصحاب الفتیاء، ص ۱۶۲؛ اسما الصحابة الرواة، ص ۱۴۳.

۵۶. تلخیص فہوم اہل الأثر، ص ۲۶۷.

۵۷. المسند الجامع، ج ۵، ص ۱۹۳-۱۸۶.

احمد بن حنبل در مستند خود تنها هجده روایت از طریق امام حسن نقل کرده است که این میزان، با حذف مکررات، به هشت روایت می‌رسد. (نمودار شماره ۴)^{۵۸} در حالی که تعداد روایات برخی از افراد هم‌طبقه ایشان در این کتاب بسیار بیشتر از این است؛ برای نمونه، تعداد روایات عبدالله بن عمر بیش از دو هزار،^{۵۹} تعداد روایات انس بن مالک حدود ۲۱۹۴ روایت،^{۶۰} تعداد روایات عبدالله بن عمرو عاص حدود ۶۲۶ روایت^{۶۱} و تعداد روایات عبدالله بن عامر بن ربیع حدود سی روایت است.^{۶۲}

بخاری در کتاب خود هیچ روایتی از امام حسن روایت نکرده است. در حالی است که وی بیش از سیصد روایت از عبدالله بن عمر آورده است.

مسلم نیز، همانند استادش بخاری، هیچ روایتی از امام حسن در کتابش ذکر نکرده است؛ در حالی که بیش از دویست روایت از صحابی هم‌طبقه ایشان، یعنی ابن عمر، روایت کرده است.

ابن ماجه تنها یک روایت از ایشان در سنن خود ذکر کرده است؛ در حالی که در کتاب او بیش از هشتاد روایت از عبدالله بن عمر نقل شده است.

ابوداود نیز تنها یک روایت از امام حسن روایت کرده است؛ در حالی که در کتاب او بیش از ۱۳۰ روایت از عبدالله بن عمر نقل شده است.

ترمذی پنج روایت از امام مجتبی در سنن خود نقل کرده که یک روایت آن تکراری است؛ در حالی که تعداد روایات او از عبدالله بن عمر، بدون حذف مکررات، بیش از نود روایت است.

نسائی نه روایت از امام حسن آورده که سه روایت آن تکراری است. این رقم، به هیچ روی، با آمار روایات عبدالله بن عمر در سنن نسائی مقایسه‌کردنی نیست؛ زیرا روایات او بیش از ۱۳۰ روایت است.

الدارمی تنها چهار روایت از امام حسن نقل کرده که یک روایت آن تکراری است؛ در حالی که روایات ابن عمر در این کتاب افزون بر ۲۵ روایت است.

حاکم نیز تعداد بسیار کمی از روایات امام حسن را نقل کرده است. او تنها سه روایت از ایشان نقل کرده است؛ در حالی که او در مقام روایت از عبدالله بن عمر بیش از نود روایت آورده است.

بیهقی اندکی بیش از دیگران به روایات ایشان توجه کرده و هفده روایت از امام حسن در کتاب خود نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، به پانزده روایت می‌رسد. او از عبدالله بن عمر بیش از ۹۵۰ روایت نقل کرده است که این رقم در مقایسه با میزان روایات امام حسن بسیار زیاد است.

متقی هندی در مقایسه با دیگران بیشترین روایات را از امام حسن روایات کرده است. او حدود ۵۲ روایت از ایشان در کتاب خود آورده است که این تعداد، با حذف مکررات، به ۴۸ روایت می‌رسد. با این همه، مرویات او از ابن عمر بیش از ۱۵۰ روایت است که از میزان روایات امام حسن بیشتر است.

۵۸. برای آگاهی از چگونگی پراکندگی موضوعی روایات امام حسن در این منابع به جدول شماره ۳ مراجعه کنید.

۵۹. مستند احمد، ج ۲، ص ۲۱۳.

۶۰. همان، ج ۴، ص ۲۳۹.

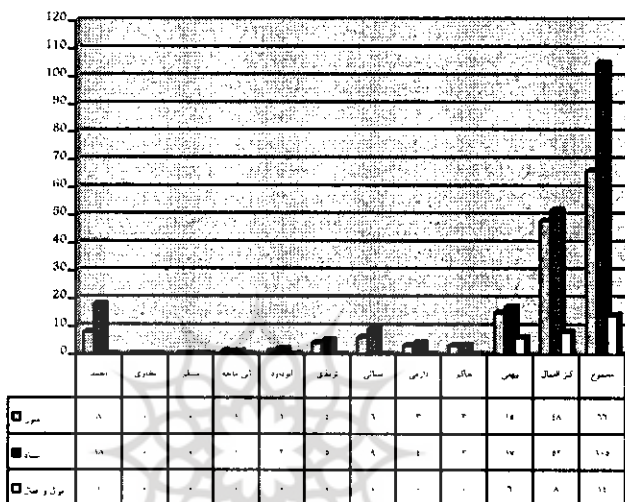
۶۱. همان، ج ۲، ص ۵۸۷.

۶۲. همان، ج ۳، ص ۴۴۴.

اقوال و افعال امام حسن علیه السلام در منابع اهل سنت

بیشتر محدثان اهل سنت، همان گونه که در نقل روایات امام حسن کوتاهی کرده‌اند، در نقل اقوال و افعال منسوب به ایشان نیز کوتاهی را به حد نهایت رسانده‌اند؛ به گونه‌ای که از میان یازده محدثی که کتاب‌هایشان در این پژوهش بازگویی شده است، نه نفر هیچ نقلی از این دست در کتاب‌های خود ذکر نکرده‌اند و تنها متقی و بیهقی چند روایت از این گونه روایات ذکر کرده‌اند.

نمودار شماره ۴. فراوانی روایات و اقوال امام حسن در منابع اهل سنت

جدول شماره ۳. پراکندگی موضوعی روایات امام حسن در منابع اهل سنت

مجموع	فضایل	آداب	ادعیه	طب	تاریخ	اخلاق	تفسیر	عقاید	فقه	
۸	۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	احمد
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	بخاری
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	مسلم
۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	ابن ماجه
۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	ابوداود
۴	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	ترمذی
۶	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	نسایی
۳	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	الدارمی
۳	۱	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۰		مستدرک
۱۵	۲	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱۱	بیهقی
۴۸	۶	۱۳	۴	۲	۴	۱۰	۱	۱	۷	کنز العمال
۶۶	۱۰	۱۳	۴	۲	۴	۱۲	۱	۱	۱۹	مجموع با حذف مکررات

جمع‌بندی و بررسی کلی

در مجموع، در منابع یازده‌گانه اهل سنت تنها ۱۰۵ روایت، و با حذف مکررات، ۶۶ روایت از امام حسن نقل شده است که از این میان، کتاب‌های *کنز العمال* و *سنن بیهقی* به ترتیب، بیشترین روایات را در مقایسه با سایر کتب از این امام نقل کرده‌اند. بخاری و مسلم نیز هیچ روایتی از روایات ایشان را در کتاب‌های خود ذکر نکرده‌اند.

همچنین در منابع مذکور، با حذف مکررات، نوزده روایت در فقه، چهارده روایت در آداب، دوازده روایت در اخلاق، ده روایت در فضایل، چهار روایت در تاریخ، چهار روایت در ادعیه، دو روایت در طب، یک روایت در تفسیر و یک روایت در عقاید از ایشان نقل شده است. (نمودار شماره ۶)

۴. روایات امام حسین علیه السلام در منابع اهل سنت

از نظرگاه اهل سنت، امام حسین، همانند برادر بزرگوارش امام حسن، در طبقه اول صحابه مدنی هستند.^{۶۲} حدیث پژوهان اهل سنت بر این باورند که روایات اندکی از ایشان بر جای مانده است؛ برای مثال ابن جوزی، بقی بن مخلد و ابن حزم، هر سه، نام ایشان را در ردیف اصحابی که تنها هشت حدیث روایت کرده‌اند، آورده‌اند.^{۶۳} البته ابن جوزی به نقل از برخی محدثان تعداد روایت او را تنها هفت روایت ذکر کرده است.^{۶۴} دکتر بشار عواد در مجموعه خود نه روایت را به نقل از امام حسین ذکر کرده است.^{۶۵} این در حالی است که در منابع شیعی بیش از ده‌ها روایت از طریق ایشان روایت شده است؛ برای مثال، تنها در *بحار الانوار* بیش از ۱۵۰ روایت از ایشان روایت شده است.

احمد در *مسند* خود تنها یازده روایت از امام حسین روایت کرده است که یک روایت آن تکراری است. (نمودار شماره ۵)^{۶۶} در حالی که پیش‌تر گفته شد که تعداد روایات او از افرادی نظیر ابن عمر، عبدالله بن عمرو عاص، انس بن مالک و عبدالله بن عامر - که با امام حسین تقریباً هم‌سن و هم‌طبقه هستند - بسیار بیشتر از این تعداد است.

بخاری و مسلم هر کدام تنها یک روایت از امام حسین در صحیح خود آورده‌اند. این در حالی است که تعداد روایات بخاری از عبدالله بن عمر بیش از سیصد روایت، تعداد روایات او از انس بن مالک بیش از ۲۲۰ روایت و مرویات او از عبدالله بن عامر بیش از ده روایت است. همچنین مرویات مسلم از عبدالله بن عمر و انس بن مالک، هر کدام، بیش از دویست روایت و مرویات او از عبدالله بن عامر بیش از ده روایت است.

۶۲ معجم رجال‌الکتب التمه، ج ۱، ص ۳۴۶؛ طبقات خلیفه بن خیاط، ص ۴۰۴.

۶۳ تلخیص نهوم اهل الأثر، ص ۲۶۷؛ بقی بن مخلد و مقدمه مسنده، ص ۹۸؛ اصحاب الفتیاء، ص ۱۶۸؛ اسما الصحابه الرواة، ص ۱۷۰.

۶۴ تلخیص نهوم اهل الأثر، همان.

۶۵ المسند الجامع، ج ۵، ص ۱۹۷-۱۹۴.

۶۶ برای آگاهی از چگونگی پراکندگی موضوعی روایات امام حسین در این منابع به جدول شماره ۴ مراجعه کنید.

ابن ماجه هفت روایت از امام حسین روایت کرده است که دو روایت آن تکراری است. این در حالی است که روایات او از عبدالله بن عمر بیش از هشتاد روایت و مرویات انس بن مالک در سنن ابن ماجه بیش از ۱۹۰ روایت است.

ابوداود تنها دو روایت از امام حسین نقل کرده است که در حقیقت، تکرار یک روایت است؛ در حالی که روایات او از عبدالله بن عمر بیش از ۱۳۰ روایت و از انس بن مالک بیش از ۱۲۰ روایت است.

ترمذی سه روایت از امام حسین نقل کرده که یک روایت آن تکراری است؛ در حالی که مرویات او از ابن عمر بیش از نود روایت و روایاتش از انس بیش از ۱۹۰ روایت است.

نسائی تنها دو روایت از امام حسین نقل کرده؛ در حالی که روایات او از ابن عمر بیش از ۱۳۰ روایت و روایاتش از انس بن مالک بیش از نود روایت است.

الدارمی از امام حسین هیچ روایتی ذکر نکرده است؛ در حالی که مرویات او از ابن عمر بیش از ۲۵ روایت و مرویاتش از انس بیش از ۳۵ روایت است.

حاکم، سیزده روایت از امام حسین در المستدرک آورده که یک روایت آن تکراری است؛ در حالی که روایات او از ابن عمر و انس بن مالک بیش از ۱۷۰ روایت است.

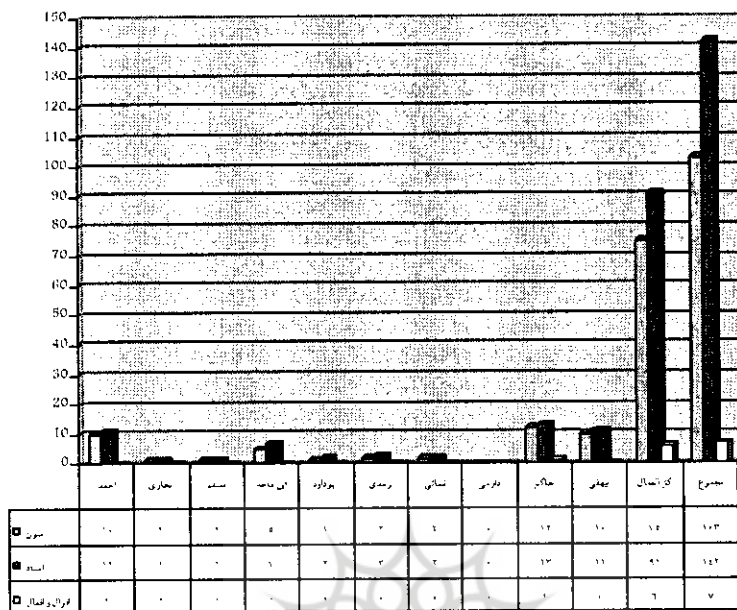
بیهقی تنها یازده روایت از ایشان نقل کرده است که یک روایت آن تکراری است؛ در حالی که او از ابن عمر بیش از ۹۵۰ روایت و از انس بن مالک بیش از ۴۵۰ روایت نقل کرده است.

متقی هندی، در میان مؤلفان کتب یازده گانه، بیشترین روایات را از امام حسین نقل کرده است. او ۹۱ روایت از ایشان نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، به ۷۵ روایت می‌رسد. این در حالی است که مرویات او از ابن عمر بیش از ۱۵۰ و روایاتش از انس بن مالک حدود پنجاه روایت است. جالب این که تعداد روایات انس در کتاب او از میزان روایات امام حسین کمتر است.

اقوال و افعال امام حسین علیه السلام در منابع اهل سنت

بیشتر حدیث پژوهان اهل سنت، همان گونه که در نقل روایات امام حسین کم کاری کرده‌اند، در نقل اقوال و افعال منسوب به ایشان نیز کوتاهی کرده‌اند؛ به گونه‌ای که تنها دو نفر از مؤلفان کتب یازده گانه مذکور اقوالی را از ایشان در کتاب خود نقل کرده‌اند و نه نفر دیگر هیچ روایتی از این دست نقل نکرده‌اند. آن دو نفر حاکم و متقی هندی هستند که حاکم تنها یک روایت از این گونه روایات نقل کرده و متقی هندی نیز تنها شش روایت نقل کرده است؛ بدین ترتیب، مجموع اقوال و افعال منسوب به امام حسین در منابع یازده گانه اهل سنت تنها هفت روایت است.

نمودار شماره ۵. فراوانی روایات و اقوال امام حسین در منابع اهل سنت

جدول شماره ۴. پراکندگی موضوعی روایات امام حسین در منابع اهل سنت

مجموع	فضایل	آداب	ادعیه	طب	تاریخ	اخلاق	تفسیر	عقاید	فقه	
۱۱	۱	۳	۰	۰	۰	۳	۱	۰	۳	احمد
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	بخاری
۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	مسلم
۵	۰	۱	۰	۱	۲	۰	۰	۱	۰	ابن ماجه
۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	ابوداود
۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	ترمذی
۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	نسایی
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	الدارمی
۱۲	۲	۲	۱	۰	۴	۱	۰	۰	۲	مستدرک
۱۰	۰	۰	۱	۰	۲	۰	۰	۰	۷	بيهقي
۷۵	۷	۲۶	۷	۲	۱۱	۴	۱	۵	۱۲	کنز العمال
۱۰۳	۱۰	۲۷	۸	۲	۱۸	۸	۲	۶	۲۲	مجموع با حذف مکررات

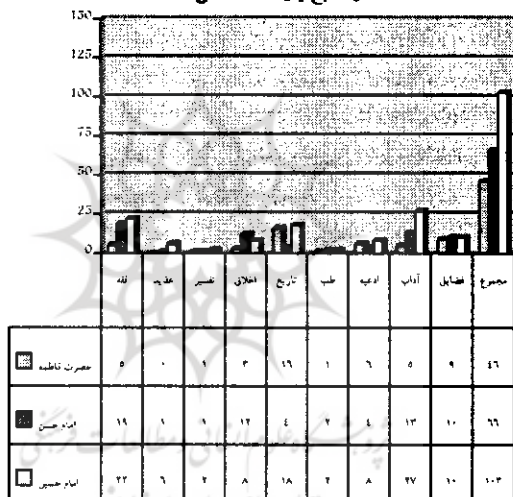
جمع‌بندی و بررسی کلی

در مجموع، در منابع یازده‌گانه اهل سنت، تنها ۱۴۲ و با حذف مکررات، تنها ۱۰۳ روایت از امام حسین نقل شده است که از این میان، کتاب *کنز العمال* بیشترین روایت را در مقایسه با سایر کتب از این امام نقل کرده است. الدارمی نیز هیچ روایتی از ایشان در کتابش نیاورده و بخاری، مسلم و ابوداود هر کدام تنها یک روایت از ایشان نقل کرده‌اند.

همچنین در منابع مذکور ۲۷ روایت در موضوع آداب، ۲۲ روایت در فقه، هجده روایت در تاریخ، ده روایت در فضایل، هشت روایت در اخلاق، هشت روایت در ادعیه، شش روایت در موضوع عقاید، دو روایت در تفسیر و دو روایت در طب از ایشان نقل شده است. (نمودار شماره ۶)

نمودار شماره ۶. پراکندگی موضوعی روایات حضرت فاطمه و حسین

در منابع یازده‌گانه اهل سنت

۵. روایات امام سجاد علیه السلام در منابع اهل سنت

از دیدگاه اهل سنت، امام علی بن حسین جزو طبقه سوم راویان^{۶۸} و با افرادی نظیر حسن بصری، مجاهد بن جبر، ابواسحاق سبیعی و محمد بن سیرین هم طبقه است.^{۶۹} ابن جوزی و خلیفه بن خیاط نام ایشان را در طبقه دوم تابعان یاد کرده‌اند.^{۷۰} رجال‌شناسان اهل سنت ایشان را با الفاظی نظیر ثقه، ثبت، عابد، فقیه، فاضل و مشهور ستوده‌اند.^{۷۱}

۶۸. معجم رجال الكتب التسعة، ج ۳، ص ۶۴

۶۹. طبقات راویان احادیث مهدویت، ص ۶۷

۷۰. تذکرة الخواص، ج ۲، ص ۳۸۵؛ طبقات خلیفه بن خیاط، ص ۴۱۷.

۷۱. معجم رجال الكتب التسعة، همان.

با وجود این، در منابع اهل سنت از این امام همام نیز روایات اندکی نقل شده است؛ در حالی که در منابع شیعی ده‌ها روایت از ایشان نقل شده است؛ برای نمونه، تنها در *بحارالانوار* بیش از ۱۵۰ روایت از ایشان نقل شده است.

احمد بن حنبل تنها یازده روایت، از امام سجاده روایت کرده است. (نمودار شماره ۷) این در حالی است که تعداد روایات او از دیگر تابعان هم‌طبقه ایشان نظیر مجاهد بن جبر بیش از ۱۵۰ روایت و محمد بن سیرین بیش از هفتاد روایت است.

بخاری هشت روایت از ایشان نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، به سه روایت می‌رسد. مسلم نیز تنها پنج روایت از ایشان نقل کرده که یک روایت آن تکراری است؛ در حالی که تعداد روایات بخاری از مجاهد بن جبر بیش از هشتاد روایت و از محمد بن سیرین بیش از سی روایت و تعداد مرویات مسلم از مجاهد بیش از چهل روایت و محمد بن سیرین بیش از ۳۵ روایت است.

ابن‌ماجه هشت روایت از ایشان نقل کرده که یک روایت آن تکراری است؛ با این‌حال، روایات او از مجاهد بیش از ۴۵ روایت و مرویاتش از محمد بن سیرین بیش از ۲۵ روایت است.

ابوداود تنها یک روایت از ایشان آورده است؛ در حالی که روایات او از مجاهد و محمد بن سیرین که هر دو از رجال هم‌طبقه امام سجاده هستند، به ترتیب، بیش از ۵۵ و بیست روایت است.

ترمذی تنها سه روایت از ایشان نقل کرده، در حالی که روایات او از مجاهد و محمد بن سیرین به ترتیب بیش از شصت و ۲۵ روایت است.

نسائی پنج روایت از ایشان نقل کرده؛ در حالی که روایات مجاهد و محمد بن سیرین در *سنن نسائی*، به ترتیب، بیش از پنجاه و ۲۵ روایت است.

دارمی هیچ روایتی از ایشان نقل نکرده؛ در حالی که روایات او از مجاهد بن جبر و محمد بن سیرین، به ترتیب، بیش از چهل و پانزده روایت است.

حاکم ۲۹ روایت از ایشان نقل کرده که از آن میان، دو روایت تکراری است؛ این در حالی است که روایات او از مجاهد و محمد بن سیرین، به ترتیب، به بیش از ۱۲۰ و پنجاه روایت می‌رسد.

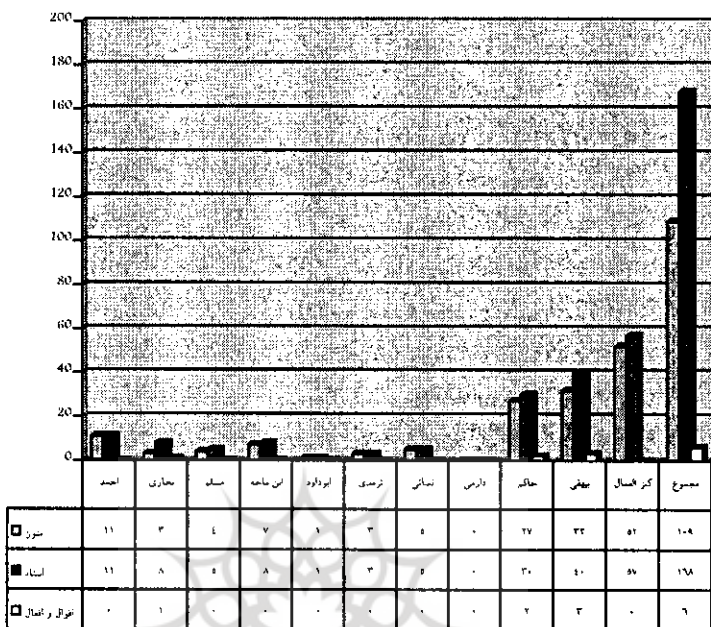
بیهقی چهل روایت از ایشان نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، به ۳۲ روایت می‌رسد؛ در حالی که او از مجاهد بیش از چهارصد و از محمد بن سیرین بیش از دویست روایت نقل کرده است.

متقی هندی در زمینه نقل روایت از امام سجاده نیز گوی سبقت را از دیگر همکاران خود ربوده است. او ۵۶ روایت از ایشان نقل کرده که چهار روایت آن تکراری است. با این همه، تعداد روایات او از مجاهد بیش از ۱۵۰ روایت و مرویاتش از محمد بن سیرین بیش از شصت روایت است.

اقوال و افعال امام سجاده علیه السلام در منابع اهل سنت

از میان مؤلفان کتب مذکور تنها بخاری، حاکم و بیهقی، هر کدام، به ترتیب، یک، دو و سه روایت در این زمینه آورده‌اند. بدین ترتیب، تنها شش روایت از این دست در منابع یازده‌گانه اهل سنت آمده است.

نمودار شماره ۷. فراوانی روایات و اقوال امام سجاد در منابع اهل سنت

جدول شماره ۵. پراکندگی موضوعی روایات امام سجاد در منابع اهل سنت

مجموع	فضایل	آداب	ادعیه	طب	تاریخ	اخلاق	تفسیر	عقاید	فقه	
۱۱	۱	۳	۱	۰	۱	۰	۱	۰	۴	احمد
۳	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۱	بخاری
۴	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۲	مسلم
۷	۰	۰	۰	۰	۲	۱	۰	۱	۳	ابن ماجه
۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	ابوداود
۳	۲	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	ترمذی
۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۳	نسائی
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	الدارمی
۲۷	۳	۳	۴	۰	۹	۱	۱	۲	۴	مستدرک
۳۲	۲	۴	۱	۰	۴	۰	۲	۱	۱۸	بيهقی
۵۰	۵	۱۲	۵	۲	۷	۱	۱	۱۰	۷	کنز العمال
۱۰۵	۹	۲۲	۸	۲	۱۸	۳	۶	۱۱	۲۶	مجموع با حذف مکررات

جمع‌بندی و بررسی کلی

در مجموع، در این منابع ۱۵۴ روایت و با حذف مکررات، ۱۰۵ روایت از امام سجاد آمده است که در این میان، کثر العمال بیشترین روایات را در مقایسه با سایر کتب از ایشان نقل کرده است. در سنن الدارمی نیز هیچ روایتی از ایشان نیامده است. با صرف‌نظر از سنن الدارمی، سنن ابوداود با نقل تنها یک روایت در رتبه آخر قرار دارد.

همچنین در مجموع و با حذف مکررات، ۲۶ روایت در زمینه مسائل فقهی، ۲۲ روایت در موضوع آداب، هجده روایت در تاریخ، یازده روایت در موضوع عقاید، نه روایت در موضوع فضایل، هشت روایت در ادعیه، شش روایت در تفسیر، سه روایت در اخلاق و تنها دو روایت در موضوع طب در منابع یازده‌گانه اهل سنت به نقل از امام سجاد علیه السلام آمده است. (نمودار شماره ۱۰)

۶. روایات امام باقر علیه السلام در منابع اهل سنت

از دیدگاه اهل سنت، امام باقر در طبقه چهارم راویان قرار دارد^{۷۳} و با افرادی نظیر قتاده بن دعامه، عمرو بن دینار مکی و ... هم طبقه است.^{۷۴} ابن جوزی و خلیفه بن خیاط نام ایشان را در طبقه سوم تابعان ذکر کرده‌اند.^{۷۵} رجال‌شناسان اهل سنت ایشان را با الفاظی نظیر ثقه و فاضل ستوده‌اند.^{۷۶} در منابع اهل سنت، در مقایسه با سایر اهل بیت علیهم السلام، روایات بیشتری از ایشان نقل شده است؛ اما در مقایسه با روایاتی که در منابع شیعی از ایشان نقل شده است، این تعداد بسیار اندک است.

احمد تنها ۳۵ روایت از ایشان در مسند خود آورده است که این تعداد، با حذف مکررات، به ۲۸ روایت می‌رسد. (نمودار شماره ۸)^{۷۷} این در حالی است که روایات راویان هم طبقه ایشان در مسند احمد، از قبیل قتاده و عمرو بن دینار، بسیار بیشتر از این تعداد است؛ برای مثال، او از قتاده بیش از هفتصد حدیث و از عمرو بن دینار بیش از ۱۵۰ روایت نقل کرده است.

بخاری نه روایت از ایشان نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، به چهار روایت می‌رسد. مسلم نیز تنها هجده روایت از ایشان آورده است که این تعداد، با حذف مکررات، به سیزده روایت می‌رسد. این در حالی است که تعداد مرویات بخاری از قتاده بیش از دویست و از عمرو بن دینار بیش از شصت روایت است و تعداد مرویات مسلم از آنها به ترتیب بیش از ۲۲۰ و ۷۰ روایت است.

ابن ماجه نوزده روایت از ایشان آورده که یک روایت آن تکراری است؛ در حالی که در سنن ابن‌ماجه بیش از ۱۲۰ روایت از قتاده و پنجاه روایت از عمرو بن دینار نقل شده است.

۷۳. معجم رجال‌الکتاب التسعة، ج ۳، ص ۴۲۸.

۷۴. طبقات راویان احادیث مهدویت، ص ۶۷.

۷۵. تذکرة الخواص، ج ۲، ص ۴۲۴؛ طبقات خلیفه بن خیاط، ص ۴۴۴.

۷۶. معجم رجال‌الکتاب التسعة، همان.

۷۷. برای آگاهی از چگونگی پراکندگی موضوعی روایات امام باقر در این منابع به جدول شماره ۶ مراجعه کنید.

تعداد روایات ابوداود از امام باقر اندک است، او تنها هفت روایت از ایشان نقل کرده؛ در حالی که مرویات قتاده در سنن او بیش از ۱۵۰ و روایات عمرو بن دینار بیش از چهل روایت است. ترمذی ۲۷ روایت از ایشان نقل کرده که پنج روایت آن تکراری است. با این همه، تعداد مرویات او از قتاده و عمرو بن دینار به ترتیب بیش از ۲۱۰ و ۶۵ روایت است.

نسایم ۴۸ روایت از امام باقر آورده است که این تعداد، با حذف مکررات، به ۳۵ روایت می‌رسد؛ در حالی که مرویات او از قتاده بیش از ۱۲۰ و روایات او از عمرو بن دینار بیش از هفتاد روایت است. الدارمی تنها نه روایت از ایشان نقل کرده است؛ در حالی که تعداد مرویات او از قتاده بیش از هشتاد روایت و روایاتش از عمرو بن دینار بیش از چهل روایت است.

حاکم ۴۹ روایت از ایشان نقل کرده است که این رقم، با حذف مکررات، به چهل روایت می‌رسد؛ در حالی که روایات او از قتاده بیش از ۲۵۰ و روایاتش از عمرو بن دینار بیش از هفتاد روایت است. بیهقی بیشترین روایات را در مقایسه با سایر کتب از امام باقر نقل کرده است. او ۱۸۵ روایت از ایشان آورده است که این تعداد، با حذف مکررات، به ۱۳۹ روایت می‌رسد. با این همه، مرویات او از دیگر راویان هم‌طبقه امام باقر بیشتر از این تعداد است؛ برای نمونه، تعداد روایات او از قتاده بیش از هشتصد روایت و روایاتش از عمرو بن دینار بیش از چهارصد روایت است.

متقی هندی ۱۳۶ روایت از امام باقر در کتاب خود آورده است که یک روایت آن تکراری است. این در حالی است که تعداد مرویات او از قتاده بیش از ۱۸۵ روایت و روایاتش از عمرو بن دینار حدود پنجاه روایت است. روشن است که در مورد روایات امام سجاد نیز میزان روایات دیگر راویان هم‌طبقه با میزان روایات امام سجاد تقریباً در یک سطح و حتی در برخی موارد، از آن کمتر است.

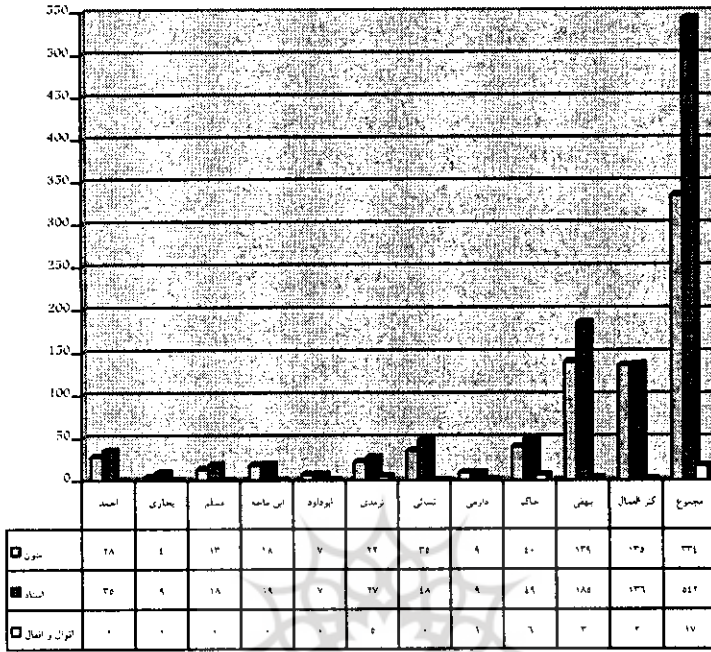
اقوال و افعال امام باقر علیه السلام در منابع اهل سنت

محدثان اهل سنت احوال و افعال اندکی را از امام باقر روایت کرده‌اند. در این میان، حاکم و ترمذی، به ترتیب، با نقل بیش از شش و پنج روایت از این نوع گوی سبقت را از دیگران ربوده‌اند و بیهقی، متقی هندی و الدارمی نیز هر کدام، به ترتیب، با نقل سه، دو و یک روایت از این روایات در رده‌های بعدی هستند. بدین ترتیب، در مجموع، هفده روایت از این‌گونه روایات در منابع اهل سنت آمده است.

جمع‌بندی و بررسی کلی

در مجموع، در منابع یازده‌گانه اهل سنت ۵۴۲ روایت و با حذف مکررات، ۳۳۴ روایت از امام باقر آمده است که در این میان، بیهقی و متقی هندی با نقل بیش از ۱۳۰ روایت در رتبه اول قرار دارند و محدثانی چون بخاری، ابوداود و الدارمی از نظر میزان نقل روایات ایشان در پایین‌ترین رتبه جای گرفته‌اند. همچنین در این منابع ۱۷۳ روایت در فقه، ۵۲ روایت در آداب، ۳۴ روایت در تاریخ، ۲۳ روایت در فضایل، ۱۶ روایت در مسائل اعتقادی، ۱۵ حدیث در ادعیه و زیارات، نه روایت تفسیری و نه روایت اخلاقی و سه روایت در موضوع پزشکی از ایشان نقل شده است. (نمودار شماره ۱۰)

نمودار شماره ۸. فراوانی روایات و اقوال امام باقر در منابع اهل سنت

جدول شماره ۶. پراکندگی موضوعی روایات امام باقر در منابع اهل سنت

مجموع	فضایل	آداب	ادعیه	طب	تاریخ	اخلاق	تفسیر	عقاید	فقه	
۲۸	۱	۶	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۲۰	احمد
۴	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	بخاری
۱۳	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۲	مسلم
۱۸	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۲	۲	۱۱	ابن ماجه
۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۶	ابوداود
۲۲	۱	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۱۵	ترمذی
۲۵	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۲۲	نسائی
۵	۰	۴	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۴	الدارمی
۴۰	۴	۷	۴	۰	۱۳	۱	۳	۲	۶	مستدرک
۱۳۹	۱	۱۳	۲	۰	۱۱	۰	۲	۰	۱۱۰	بیہقی
۱۳۵	۱۹	۳۲	۸	۳	۱۷	۹	۲	۱۱	۳۴	کنز العمال
۳۳۴	۲۳	۵۲	۱۵	۳	۳۴	۹	۹	۱۶	۱۷۳	مجموع با حذف مکررات

۷. روایات امام صادق علیه السلام در منابع اهل سنت

از دیدگاه اهل سنت، امام صادق جزو طبقه ششم راویان^{۷۸} و با راویانی مثل عبدالملک بن عبدالعزیز، معروف به ابن جریج، زیاد بن بیان رقی، عاصم بن بهدله و ... هم طبقه است.^{۷۹} ابن جوزی، به نقل از واقدی گفته است که ایشان جزو طبقه پنجم تابعان هستند.^{۸۰} حدیث پژوهان اهل سنت روایات اندکی را از ایشان نقل کرده‌اند؛ در حالی که در منابع شیعی هزاران روایت از ایشان به دست ما رسیده است. احمد بن حنبل، در مسند خود، تنها دوازده روایت از امام صادق نقل کرده است که یکی از این روایات نیز تکراری است. (نمودار شماره ۹)^{۸۱} این در حالی است که روایات افرادی چون ابن جریج - که با ایشان هم طبقه هستند - در مسند احمد از ۱۲۰ روایت متجاوز است.

بخاری و مسلم از جمله کسانی هستند که به روایات امام صادق بسیار بی‌اعتنا بوده‌اند؛ به گونه‌ای که بخاری هیچ روایتی از ایشان در صحیح خود نیاورده و تنها چند روایت انگشت‌شمار از ایشان در کتاب *ادب المفرد* خود نقل کرده است. اما مسلم دوازده روایت از ایشان نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، تنها به هشت روایت می‌رسد. این در حالی است که بخاری بیش از شصت روایت و مسلم بیش از ۱۲۰ روایت از ابن جریج نقل کرده‌اند که این تعداد به هیچ روی با میزان روایات امام صادق در این کتاب مقایسه‌کردنی نیست.

این‌ماجه تنها هجده روایت از ایشان نقل کرده که از آن میان دو روایت تکراری است. این در حالی است که تعداد مرویات او از ابن جریج بیش از چهل روایت است.

ابوداود، همان‌گونه که از ائمه پیشین روایات اندک و انگشت‌شماری را نقل کرده، از امام صادق نیز تنها پنج حدیث نقل کرده است؛ در حالی که روایات او از ابن جریج بیش از هشتاد روایت است.

ترمذی ۲۳ روایت از امام صادق نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، به هفده روایت می‌رسد. این در حالی است که روایات ابن جریج در کتاب او بیش از چهل روایت است.

نسائی ۴۱ روایت از امام صادق در کتاب خود آورده است که این تعداد، با حذف مکررات، به ۲۵ روایت می‌رسد. این در حالی است که روایات ابن جریج در کتاب او از هشتاد روایت بیشتر است.

الدارمی تنها شش روایت از ایشان نقل کرده است؛ در حالی که روایات ابن جریج در کتاب او از پنجاه روایت بیشتر است.

حاکم تنها ۴۱ روایت از ایشان در *المستدرک* آورده است که این تعداد، پس از حذف مکررات، به ۳۴ روایت می‌رسد؛ در حالی که روایات ابن جریج در کتاب او از نود روایت بیشتر است.

بیهقی بیشترین میزان روایات را از امام صادق در مقایسه با سایر کتب دهگانه اهل سنت در کتاب خود آورده است. او ۱۷۴ روایت از ایشان نقل کرده است که این تعداد، با حذف مکررات، به ۱۲۲ روایت

۷۸. معجم رجال الكتب التسعة، ج ۱، ص ۲۴۷.

۷۹. طبقات راویان احادیث مهدویت، ص ۱۴۷.

۸۰. تذکرة الخواص، ج ۲، ص ۴۵۲.

۸۱. برای آگاهی از چگونگی پراکندگی موضوعی روایات امام صادق در این منابع به جدول شماره ۷ مراجعه کنید.

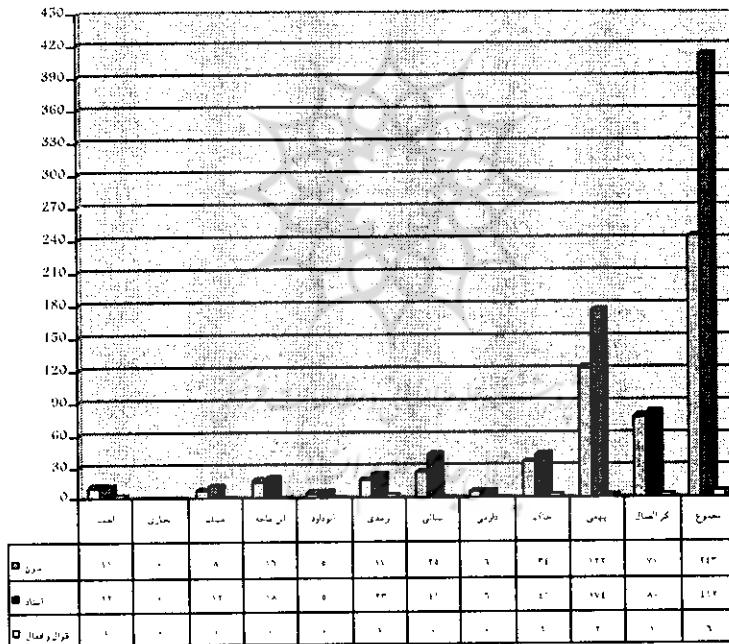
می‌رسد. با این حال، در مقایسه با راویان هم‌طبقه امام صادق علیه السلام تعداد روایاتی که از ایشان در سنن بیهقی نقل شده بسیار کمتر است؛ برای نمونه، میزان روایات ابن جریج در سنن بیهقی از پانصد روایت بیشتر است.

متقی هندی هشتاد روایت از امام صادق در *کنز العمال* آورده است که سه روایت آن تکراری است. با این همه، مرویات او از ابن جریج از صد روایت بیشتر است.

اقوال و افعال امام صادق علیه السلام در منابع اهل سنت

از امام صادق تنها شش روایت از این دست در منابع یازده‌گانه اهل سنت نقل شده است که آماری بس مایوس‌کننده است. از این تعداد، بیهقی دو روایت و متقی هندی، حاکم، ترمذی و احمد هر کدام یک روایت از آن حضرت نقل کرده‌اند.

نمودار شماره ۹. فراوانی روایات و اقوال امام صادق در منابع اهل سنت

جمع‌بندی و بررسی کلی

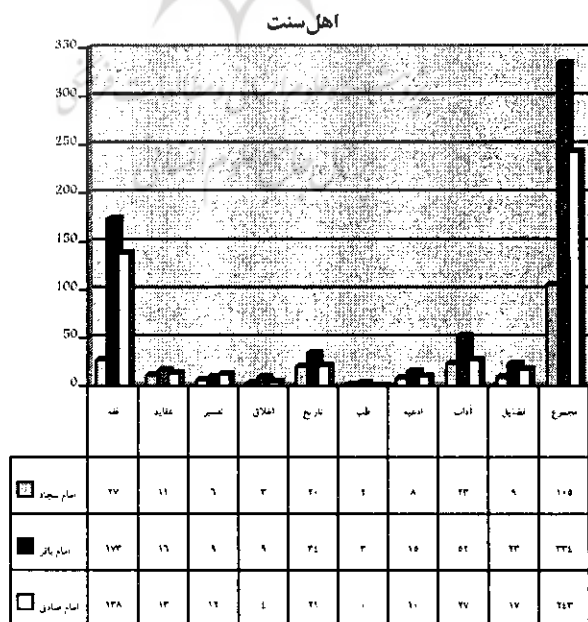
در مجموع، در منابع یازده‌گانه اهل سنت ۴۱۲ روایت از ایشان نقل شده است که این تعداد، با حذف مکررات، به ۲۴۲ روایت می‌رسد. در این میان کتاب‌های *سنن بیهقی* و *کنز العمال*، به ترتیب، با نقل بیشترین روایات، رتبه نخست را به خود اختصاص داده‌اند. بخاری نیز هیچ روایتی از امام صادق در صحیح خود نقل نکرده است. پس از بخاری، ابوداود با نقل تنها پنج روایت کمترین روایات را از ایشان نقل کرده است.

جدول شماره ۷ - پراکندگی موضوعی روایات امام صادق در منابع اهل سنت

مجموع	فضایل	آداب	ادعیه	طب	تاریخ	اخلاق	تفسیر	عقاید	فقه	
۱۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۹	احمد
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	بخاری
۸	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۷	مسلم
۱۶	۱	۱	۰	۰	۱	۰	۱	۲	۱۰	ابن ماجه
۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۴	ابوداود
۱۷	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۱۲	ترمذی
۲۵	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۴	نسایی
۶	۱	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۳	الداری
۳۱	۳	۶	۲	۰	۱۲	۱	۵	۲	۳	المستدرک
۱۲۲	۳	۱۲	۱	۰	۹	۰	۳	۰	۹۴	بیهقی
۷۷	۱۲	۱۷	۷	۰	۸	۳	۲	۶	۲۲	کنز العمال
۲۴۲	۱۷	۲۷	۱۰	۰	۲۱	۴	۱۲	۱۳	۱۳۸	مجموع با حذف مکررات

همچنین در منابع مذکور ۱۳۸ روایت در مسائل فقهی، ۲۷ روایت در آداب، ۲۱ روایت در تاریخ، هفده روایت در موضوع فضایل، دوازده روایت در زمینه تفسیر، سیزده روایت در اعتقادات، ده روایت در ادعیه و زیارات و چهار روایت در زمینه اخلاق از امام صادق نقل شده است. (نمودار شماره ۱۰)

نمودار شماره ۱۰. پراکندگی موضوعی روایات امام سجاد و صادقین در منابع یازده گانه

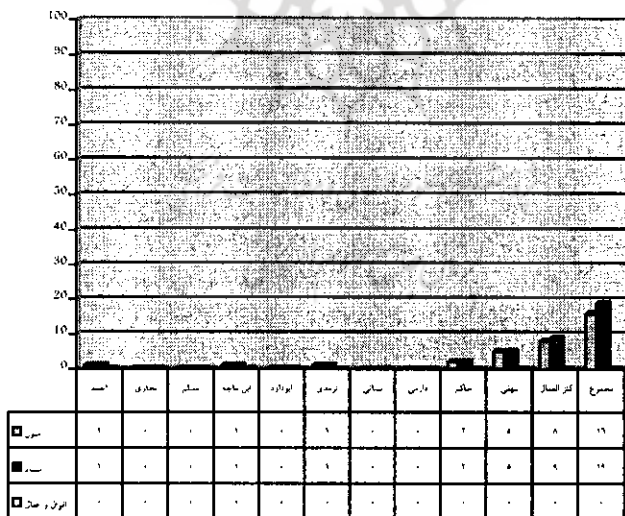

۸. روایات امام کاظم علیه السلام در منابع اهل سنت

از دیدگاه اهل سنت، امام کاظم علیه السلام جزو طبقه هفتم تابعان اهل مدینه است^{۸۲} و با افرادی مثل سفیان ثوری، شعبه بن حجاج و معمر بن راشد و ... هم طبقه است.^{۸۳} رجال شناسان اهل سنت، ایشان را با الفاضلی مثل صدوق و عابد ستوده‌اند.^{۸۴}

با این همه، تعداد روایات ایشان در منابع یازده‌گانه اهل سنت بسیار اندک و انگشت شمار است. بسیاری از مؤلفان این کتب هیچ روایتی از امام کاظم در کتاب‌های خود نقل نکرده‌اند؛ برای نمونه بخاری، مسلم، ابوداود، نسایی و دارمی هیچ روایتی از امام کاظم علیه السلام در کتاب‌هایشان نیاورده‌اند و دیگرانی نظیر احمد، ترمذی، ابن ماجه و حاکم نیز تنها یک یا دو روایت از ایشان نقل کرده‌اند. بیهقی تنها پنج روایت و متقی هندی نیز فقط نه روایت از ایشان نقل کرده که یک روایت آن تکراری است. (نمودار شماره ۱۱)^{۸۵} این در حالی است که از روایانی که با ایشان هم طبقه بوده‌اند، صدها روایت در این منابع نقل شده است؛ برای نمونه، در مستند بیش از پانصد روایت، در صحیحین بیش از دویست روایت، در سنن ابن ماجه بیش از ۱۳۰، در سنن ابوداود بیش از ۱۲۰، در سنن الترمذی بیش از ۱۸۰، در سنن نسایی بیش از دویست، در سنن الدارمی بیش از هشتاد، در المستدرک بیش از ۱۶۰، در سنن بیهقی بیش از نهدصد و در کنز العمال بیش از شصت روایت از سفیان ثوری نقل شده است. این آمار، به هیچ روی، با آمار روایات امام کاظم در این منابع مقایسه‌کردنی نیست. در زمینه نقل اقوال و افعال نیز هیچ روایتی از امام کاظم علیه السلام در این منابع نیامده است.

نمودار شماره ۱۱. فراوانی روایات امام کاظم در منابع اهل سنت

۸۲ معجم رجال الكتب التسعة، ج ۴، ص ۵۴؛ تذکرة الخواص، ج ۲، ص ۴۶۱.

۸۳ طبقات راویان احادیث مهدویت، ص ۱۶۹.

۸۴ معجم رجال الكتب التسعة، همان.

۸۵ برای آگاهی از چگونگی پراکندگی موضوعی روایات امام کاظم در این منابع به جدول شماره ۸ مراجعه کنید.

جدول شماره ۸. پراکندگی موضوعی روایات امام کاظم در منابع اهل سنت

	مجموع	فضایل	آداب	ادعیه	طب	تاریخ	اخلاق	تفسیر	عقاید	فقه	
احمد	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
بخاری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
مسلم	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
ابن ماجه	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	
ابوداود	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
ترمذی	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
نسائی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
الدارمی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
مسندک	۲	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۰	
بیهقی	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۴	
کنز العمال	۸	۲	۲	۱	۰	۰	۰	۰	۲	۱	
مجموع با حذف مکررات	۱۶	۳	۲	۱	۰	۱	۲	۰	۳	۴	

جمع‌بندی و بررسی کلی

در مجموع، در منابع یازده‌گانه اهل سنت، تنها نوزده روایت و با حذف مکررات، شانزده روایت از امام کاظم علیه السلام نقل شده است که در این میان، *کنز العمال* با نقل هشت روایت در رتبه نخست و کتاب‌های *سنن الترمذی*، *ابن ماجه* و *مسند احمد* با نقل تنها یک روایت در رتبه آخر قرار دارند. در کتاب‌های صحیحین، *سنن ابوداود*، *الدارمی* و *نسائی* نیز هیچ روایتی از ایشان نیامده است.

در منابع مذکور، با حذف مکررات، چهار روایت در زمینه مسائل فقهی، سه روایت در موضوع اعتقادات، سه روایت در فضایل، دو روایت در زمینه اخلاق، دو روایت در آداب و یک روایت در زمینه تاریخ و ادعیه و زیارات آمده است. (نمودار شماره ۱۳)

 ۹. روایات امام رضا علیه السلام در منابع اهل سنت

امام رضا علیه السلام از دیدگاه اهل سنت در طبقه دهم راویان قرار دارد.^{۸۶} البته ابن جوزی ایشان را از راویان طبقه هشتم تابعان اهل مدینه برشمرده است.^{۸۷} رجال‌شناسان سنی، با واژه‌هایی مثل صدوق، ایشان را ستوده و توثیق کرده‌اند.^{۸۸} با این همه، در مقام نقل، روایات انگشت‌شماری را از ایشان نقل کرده‌اند؛ به گونه‌ای که

۸۶ معجم رجال الكتب النعمة، ج ۳، ص ۸۵

۸۷ تذکره الخواص، ج ۲، ص ۴۷۰

۸۸ معجم رجال الكتب النعمة، همان.

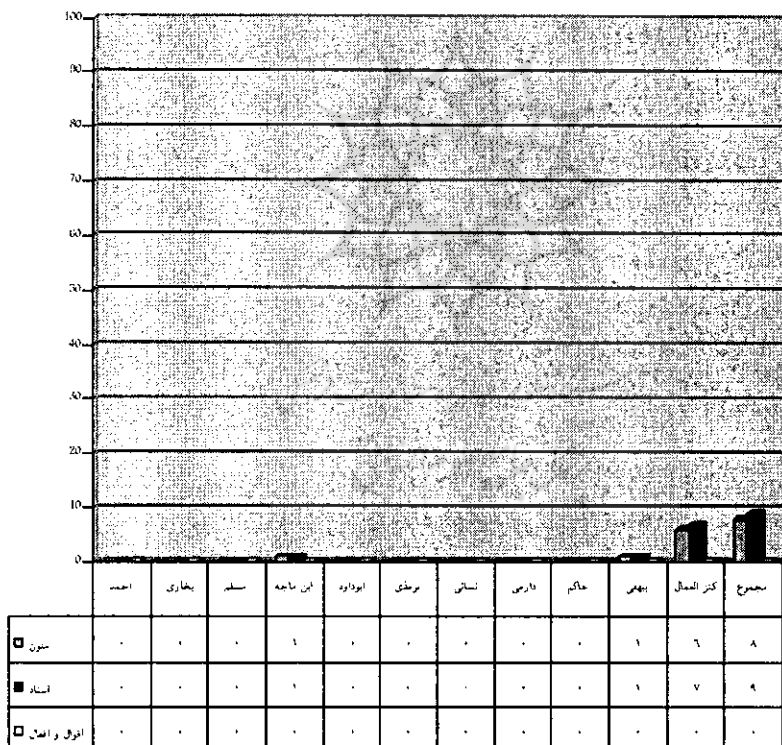
مجموع روایات ایشان در منابع یازده گانه‌ای - که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است - از تعداد انگشتان دست تجاوز نمی‌کند. (نمودار شماره ۱۲)^{۸۹} از میان این مؤلفان، تنها متقی هندی، بیهقی و ابن ماجه روایاتی از ایشان را در کتاب‌های خود آورده‌اند. ابن ماجه و بیهقی، هر کدام، تنها یک روایت از ایشان نقل کرده‌اند و متقی هندی نیز تنها هفت روایت از ایشان آورده است که یک روایت آن تکراری است.

جمع‌بندی و بررسی کلی

در مجموع، در منابع یازده گانه اهل سنت تنها نه روایت و با حذف مکررات، هشت روایت از امام رضا علیه السلام نقل شده است که از این میان، سه روایت در موضوع اعتقادات، دو روایت در موضوع اخلاق، دو روایت در فضایل و یک روایت در موضوع فقه است. (نمودار شماره ۱۳)

در زمینه اقوال و افعال نیز هیچ روایتی از ایشان نقل نشده است.

نمودار شماره ۱۲. فراوانی روایات امام رضا در منابع اهل سنت

۸۹. برای آگاهی از چگونگی پراکندگی موضوعی روایات امام رضا در این منابع به جدول شماره ۹ مراجعه کنید.

جدول شماره ۹. پراکندگی موضوعی روایات امام رضا در منابع اهل سنت

	فقه	عقاید	تفسیر	اخلاق	تاریخ	طب	ادعیه	آداب	فضایل	مجموع
احمد	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
بخاری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
مسلم	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
ابن ماجه	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
ابوداود	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
ترمذی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
نسائی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
الدارمی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
مستدرک	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
بیهقی	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
کنز العمال	۰	۲	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۲	۶
مجموع با حذف مکررات	۱	۳	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۲	۸

۱۰. روایات سایر ائمه در منابع اهل سنت

از دیدگاه اهل سنت امامان جواد، هادی و عسکری علیهم السلام در طبقات بعدی روایان قرار دارند.^{۹۰} با وجود این که آنها وثاقت و صداقت این ائمه را باور دارند و مکرر در زمینه وثاقت ایشان سخن رانده‌اند،^{۹۱} اما در مقام نقل روایت هیچ مطلبی از ایشان روایات نکرده‌اند. گفتنی است که غیر از متقی هندی - که تنها یک روایت از این سه امام در *کنز العمال* نقل کرده است - سایر مؤلفان کتب هیچ روایتی از ایشان نقل نکرده‌اند. جای بسی تعجب و تأسف است که محدثان اهل سنت خود را از میراث گرانبهای حدیثی این بزرگواران محروم کرده‌اند.

در زمینه روایات امام زمان علیه السلام نیز باید گفت که اگر چه برخی از محدثان اهل سنت ایشان را در فضل و کمال ستوده‌اند و در ستایش بزرگواری‌های ایشان کوتاهی نکرده‌اند،^{۹۲} ولی در مقام نقل روایات، ایشان هیچ روایتی از ایشان در منابع خودشان نقل نکرده‌اند. البته روایات امام زمان در منابع شیعی نیز بسیار کم و انگشت‌شمار است و این به خاطر نوع خاص زندگانی ایشان است که بیشتر در پس پرده غیبت بوده‌اند. روایت متقی هندی از سه امام جواد، هادی و عسکری علیهم السلام نیز در موضوع حرمت شرب خمر است. محتوای این روایت این است که شارب خمر همانند فرد بت‌پرست است.^{۹۳}

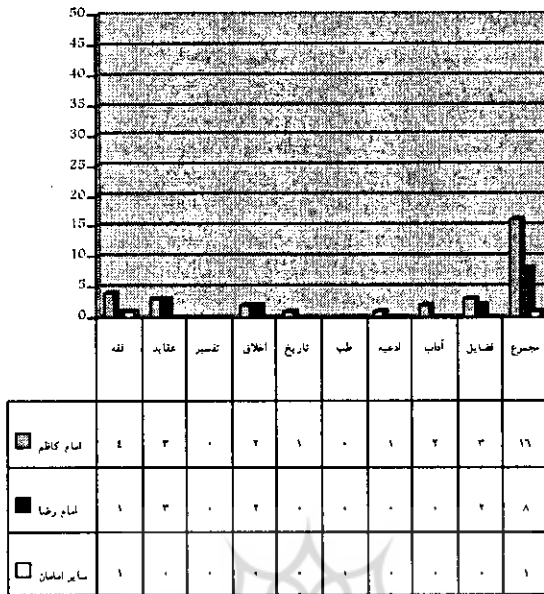
۹۰. ر.ک: *تاریخ بغداد*، ج ۳، ص ۲۶۵؛ ج ۷، ص ۲۷۸؛ ج ۱۲، ص ۵۶؛ *لسان المیزان*، ج ۲، ص ۲۴۰.

۹۱. ر.ک: *مطالب السؤل*، ج ۲، ص ۱۴۰، ۱۴۴ و ۱۴۸؛ *صواعق المحرقة*، ج ۲، ص ۵۹۸ و ۶۰۰.

۹۲. *مطالب السؤل*، ج ۲، ص ۱۵۲؛ *سیر اعلام النبلاء*، ج ۱۳، ص ۱۲۰.

۹۳. *کنز العمال*، ج ۵، ص ۴۸۸.

نمودار شماره ۱۳. پراکندگی موضوعی روایات امام کاظم، رضا و سایر ائمه در منابع اهل سنت

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

۱. در منابع یازده‌گانه اهل سنت در مجموع ۶۴۸۱ و با حذف مکررات، ۳۳۶۰ روایت از امام علی نقل شده است که این میزان در مقایسه با دیگر راویان هم طبقه ایشان اندک است. (نمودار شماره ۱۴)
۲. از حضرت فاطمه ۹۱ روایت و با حذف مکررات، ۴۶ روایت در این منابع آمده است؛ در حالی که میزان روایات راویان هم طبقه ایشان در این منابع بسیار بیشتر از این تعداد است. (نمودار شماره ۱۴)
۳. در این منابع از امام حسن ۱۰۵ روایت و با حذف مکررات، ۶۶ روایت آمده است؛ در حالی که میزان روایات راویان هم طبقه ایشان بیشتر از این تعداد است. (نمودار شماره ۱۴)
۴. در این منابع ۱۴۲ روایت و با حذف مکررات، ۱۰۳ روایت از امام حسین آمده؛ در حالی که میزان روایات راویان هم طبقه ایشان چندین برابر این تعداد است. (نمودار شماره ۱۴)
۵. در منابع مذکور ۱۶۸ و با حذف مکررات، ۱۰۹ روایت از امام سجاد نقل شده است که با میزان روایات راویان هم طبقه‌شان تناسبی ندارد. (نمودار شماره ۱۴)
۶. در اسناد ۵۴۲ روایت از روایات اهل سنت نام امام باقر دیده می‌شود که تعداد ۳۳۴ حدیث با این اسناد نقل شده است؛ در حالی که میزان روایات راویان هم طبقه ایشان در این منابع بسیار بیشتر از این تعداد است. (نمودار شماره ۱۴)
۷. تنها ۴۱۲ و با حذف مکررات، ۲۴۳ روایت از امام صادق در منابع اهل سنت آمده است که این میزان در مقایسه با دیگر راویان هم طبقه ایشان و با توجه به جایگاه علمی ایشان بسیار اندک است. (نمودار شماره ۱۴)

۸. از امام کاظم تنها نوزده و با حذف مکررات، شانزده روایت در این منابع آمده؛ در حالی که میزان روایات راویان هم طبقه ایشان چندین برابر این تعداد است. (نمودار شماره ۱۴)
۹. محدثان اهل سنت تنها هشت روایت از امام رضا نقل کرده‌اند که این میزان، با تعداد روایات راویان هم طبقه ایشان در این منابع قابل مقایسه نیست. (نمودار شماره ۱۴)
۱۰. در منابع اهل سنت تنها یک روایت وجود دارد که در سند آن نام مبارک امام جواد، امام هادی و امام عسکری دیده می‌شود و در هیچ یک از منابع اهل سنت، حدیثی از امام مهدی علیه السلام نیامده است. (نمودار شماره ۱۴)
۱۱. در مجموع، در اسناد هفت هزار روایت از روایاتی که در منابع اهل سنت آمده، نام یکی از ائمه اهل بیت علیهم السلام است و ۳۷۰۰ متن به واسطه این اسناد روایت شده است. (نمودار شماره ۱۴)
۱۲. از میان اقوال پرشمار صحابه و تابعان - که در منابع اهل سنت آمده است - و شمار آن به هزاران روایت می‌رسد، تنها ۱۰۸۵ روایت از اقوال اهل بیت علیهم السلام است. (نمودار شماره ۱۴)
۱۳. در منابع یازده گانه اهل سنت ۱۴۴۰ متن فقهی، ۱۲۱۶ متن تاریخی، ۲۷۰ متن در موضوع آداب، ۲۲۳ روایت تفسیری، ۱۸۰ روایت اخلاقی، ۱۶۵ روایت در ادعیه و زیارات، ۱۵۵ روایت در فضایل، چهل حدیث در عقاید و یازده روایت در موضوع طب از ائمه اهل بیت علیهم السلام روایت شده است. (نمودار شماره ۱۶)
۱۴. از مجموع روایاتی که در منابع اهل سنت از اهل بیت علیهم السلام نقل شده است، ۳۹ درصد روایات فقهی، ۳۲/۸۶ درصد روایات تاریخی، ۷/۲۹ درصد در موضوع آداب، ۶/۰۳ درصد روایات تفسیری، ۴/۸۶ درصد روایات اخلاقی، ۴/۴۶ درصد در ادعیه و زیارات، ۴/۱۹ درصد در فضایل، ۱/۰۹ درصد در موضوعات اعتقادی و ۰/۳ درصد در پزشکی است. بدین ترتیب، بیشترین روایات اهل سنت از اهل بیت علیهم السلام در موضوعات فقه و تاریخ و کمترین آنها در موضوعات عقاید و طب است. (نمودار شماره ۱۷)
۱۵. احمد بن حنبل با نقل ۸۶۷ روایت، ۲/۸۹ درصد از روایات کتاب خود را به روایات اهل بیت علیهم السلام اختصاص داده است. (نمودارهای شماره ۱۵ و ۱۸)
۱۶. بخاری با نقل ۱۱۰ روایت از اهل بیت علیهم السلام، ۱/۴۶ درصد از کتاب خود را به روایات ایشان اختصاص داده است. (نمودارهای شماره ۱۵ و ۱۸)
۱۷. مسلم با آوردن ۷۵ روایت، ۱/۰۴ درصد از کتاب خود را به روایات اهل بیت علیهم السلام اختصاص داده است. (نمودارهای شماره ۱۵ و ۱۸)
۱۸. ابن ماجه با ذکر ۱۴۱ روایت، ۳/۲۵ درصد از کتابش را با روایات ایشان مزین کرده است. (نمودارهای شماره ۱۵ و ۱۸)
۱۹. ابوداود با آوردن ۱۲۰ روایت، ۲/۲۸ درصد از کتابش را با روایات ایشان آراسته است. (نمودارهای شماره ۱۵ و ۱۸)
۲۰. ترمذی با نقل ۱۵۹ روایت، ۳/۱۸ درصد از کتابش را با روایات اهل بیت آراسته است. (نمودارهای شماره ۱۵ و ۱۸)
۲۱. نسایی ۷/۷۴ درصد از کتاب خود را به روایات اهل بیت علیهم السلام اختصاص داده و ۴۳۰ روایت از ایشان در کتاب خود آورده است. (نمودارهای شماره ۱۵ و ۱۸)

۲۲. دارمی با نقل ۷۲ روایت، تنها ۲/۰۴ درصد از روایات کتاب خود را به روایات اهل بیت علیهم السلام اختصاص داده است. (نمودارهای شماره ۱۵ و ۱۸)

۲۳. حاکم با نقل ۳۷۹ روایت، ۴/۲۲ درصد از کتاب خود را با روایات ایشان زینت داده است.

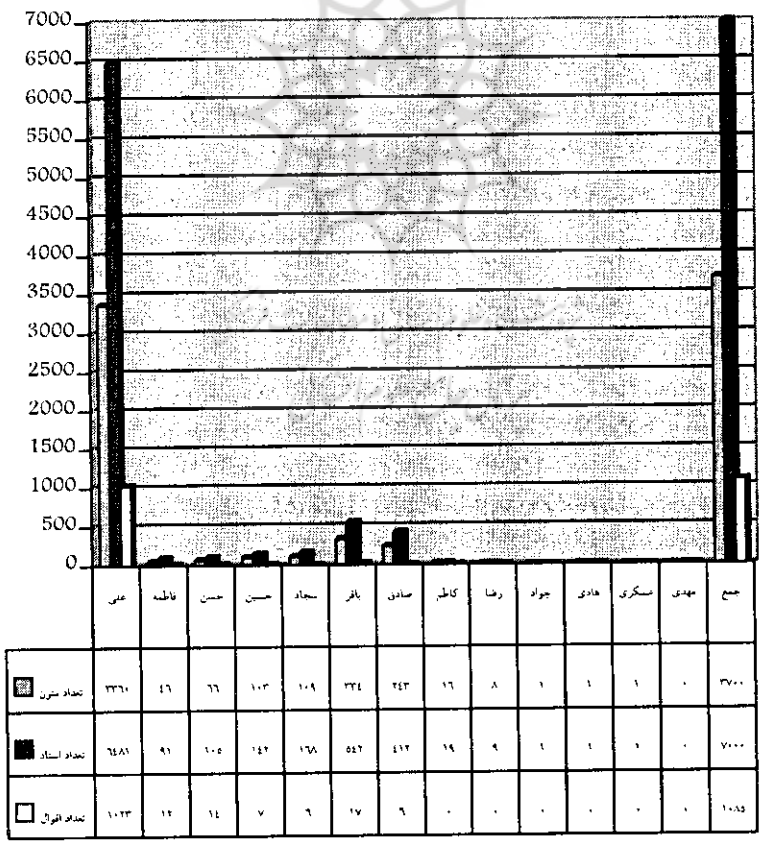
۲۴. بیهقی ۹۷۲ روایت از اهل بیت علیهم السلام در کتاب خود آورده که این تعداد ۴/۴۲ درصد روایات کتاب او را تشکیل می‌دهد. (نمودارهای شماره ۱۵ و ۱۸)

۲۵. ۷/۵۶ درصد از روایات کتاب *کنز العمال* از روایات اهل بیت علیهم السلام است. در این کتاب، حدود ۳۵۲۵ روایت از اهل بیت علیهم السلام آمده است. (نمودارهای شماره ۱۵ و ۱۸)

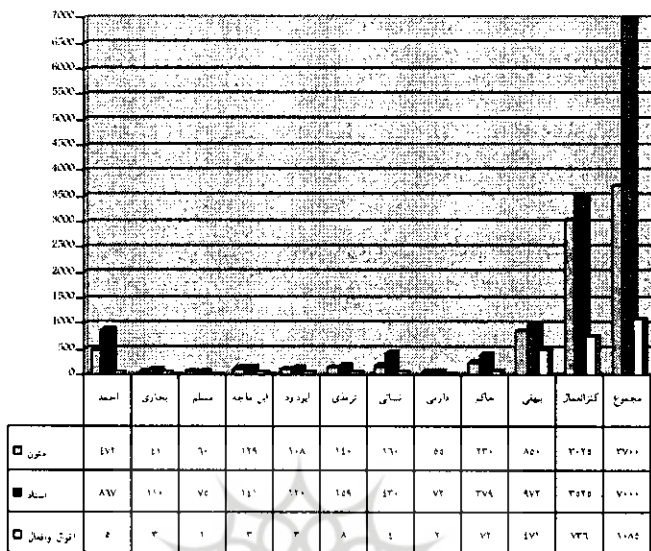
۲۶. از میان ۱۴۶۳۶۷ روایتی که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است، تنها هفت هزار روایت از روایات اهل بیت علیهم السلام است که این میزان حدود ۴/۷۸ درصد کل روایات است. (نمودارهای شماره ۱۵ و ۱۸)

۲۷. اهل سنت با وجود تعریف و تمجیدهای فراوانی که از ائمه اهل بیت کرده و کتاب‌های فراوانی که در بیان فضایل ایشان نگاشته‌اند، در مقام عمل و نقل سخنان گهربار ایشان در مجموع و در مقایسه با سایر روایانی که در منابع مختلف حدیثی از آنها روایاتی نقل شده است، کمتر به روایات اهل بیت توجه کرده‌اند که باز کاوی دلایل این برخورد دوگانه نیازمند پژوهشی دیگر است.

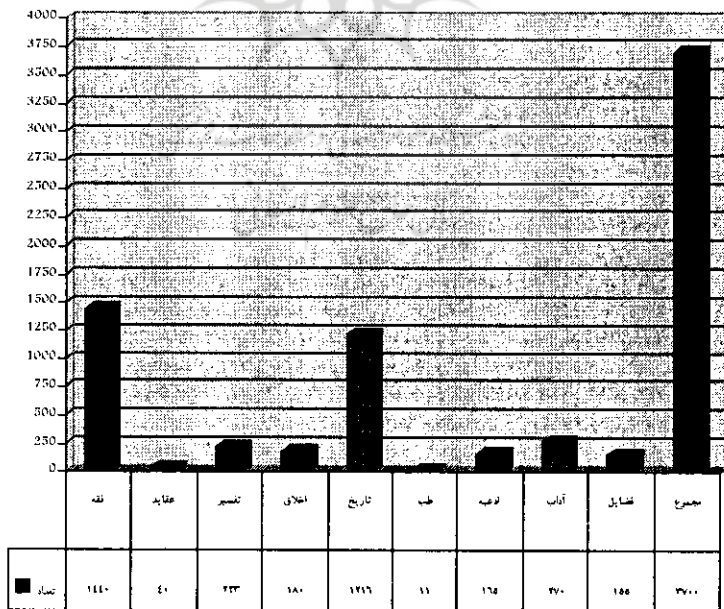
نمودار شماره ۱۴. فراوانی روایات ائمه اهل بیت در منابع یازدهگانه اهل سنت

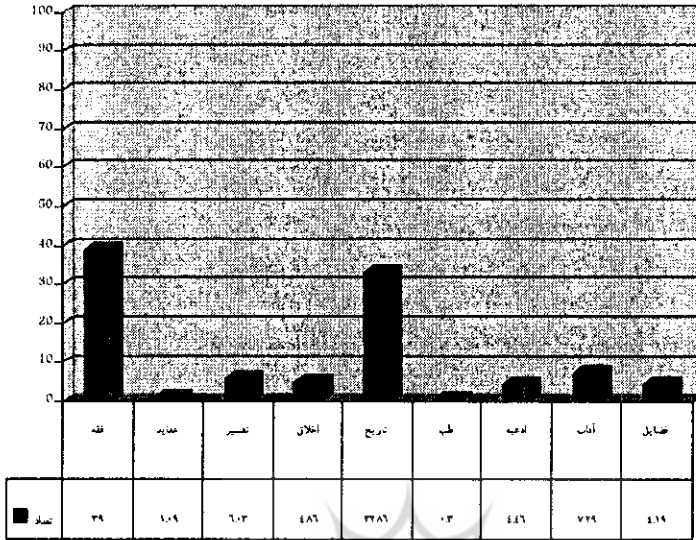
نمودار شماره ۱۵. فراوانی روایات و اقوال ائمه اهل بیت در منابع یازدهگانه اهل سنت

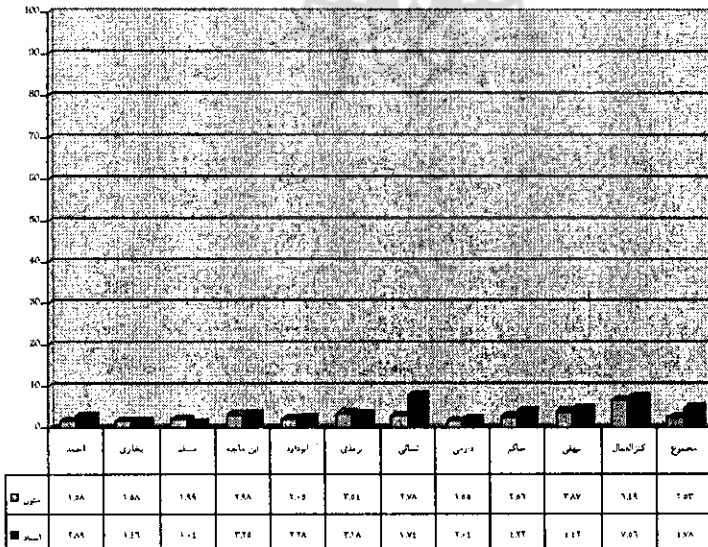
نمودار شماره ۱۶. پراکندگی موضوعی روایات اهل بیت در منابع یازدهگانه اهل سنت

نمودار شماره ۱۷. درصد پراکندگی موضوعی روایات اهل بیت در منابع یازدهگانه اهل سنت

نمودار شماره ۱۸. درصد فراوانی روایات ائمه اهل بیت در منابع یازدهگانه اهل سنت

کتابنامه

- اسماء الصحابة الرواة و ما لكل واحد من العدد، علی بن احمد بن حزم اندلسی، سیدحسن کسروی، اول، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۲ق.
- اصحاب الفیقا من الصحابة و التابعین، علی بن احمد بن حزم اندلسی، تحقیق: سیدحسن کسروی، اول، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵ق.
- اصول الحدیث علومه و مصطلحه، محمد عجاج الخطیب، بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۹ق.
- اطراف مسند الامام احمد، احمد بن حجر عسقلانی، تحقیق: زهیر بن ناصر الناصر، دمشق: دارابن کثیر، ۱۴۱۴ق.
- بقی بن مخلد و مقدمة مسنده، اکرم ضیاء العمری، اول، بیروت: بی جا، ۱۴۰۴ق.
- تهذیب الکمال فی اسماء الرجال، یوسف مزی، تحقیق: دکتر بشار عواد معروف، چهارم، بیروت: الرساله، ۱۴۰۶ق.
- تاریخ مدینه دمشق، علی بن حسین بن عساکر، تحقیق: علی شیری، اول، بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۴ق.
- تاریخ بغداد، ابوبکر احمد بن علی خطیب بغدادی، بیروت: دارالکتب العربی، بی تا.
- تذکره الحفاظ، شمس الدین ذهبی، تصحیح عبدالرحمن بن یحیی المعلمی، مکه: داراحیاء التراث العربی، ۱۳۷۴ق.
- تدریب الراوی، فی شرح تقریب النوای، جلال الدین عبدالرحمن بن ابوبکر سیوطی، تحقیق: احمد عمر هاشم، بیروت: دارالکتب العربی، ۱۴۱۷ق.
- تلقیح فہوم اهل الاثر فی عیون التاریخ و السیر، ابوالفرج ابن الجوزی، اول، بیروت: دار الارقم بن ابی الارقم، ۱۴۱۸ق.
- تذکره الخواص من الامه بذکر خصائص الائمہ، یوسف بن قزاغلی سبط ابن جوزی، تحقیق: حسین تقی زاده، اول، قم: مجمع جهانی اهل بیت (علیہ السلام)، ۱۴۲۶ق.
- جوامع حدیثی اهل سنت، مجید معارف، اول، تهران: سمت و دانشکده علوم حدیث، ۱۳۸۳ش.
- الحدیث و المحدثون، محمد محمد ابو زهو، بیروت: دارالکتب العربی، ۱۴۰۴ق.
- سنن ابن ماجه، محمد بن یزید بن ماجه قزوینی، تصحیح محمد فؤاد عبدالباقی، بیروت: دارالفکر، بی تا.
- سنن ابوداود، سلیمان بن اشعث سجستانی، تحقیق: محمد اللحام، اول، بیروت: دارالفکر، ۱۴۱۰ق.
- السنن الکبری، احمد بن حسین بیهقی، بیروت: دارالفکر، بی تا.
- الجامع الصحیح، محمد بن عیسی ترمذی، تصحیح عبدالوہاب عبداللطیف، بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۳ق.
- سنن الدارمی، عبدالله بن عبدالرحمن دارمی، دمشق: مطبعة الاعتدال، بی تا.
- سنن نسائی بشرح الحافظ جلال الدین سیوطی، احمد بن شعیب نسائی، اول، بیروت: دارالفکر، ۱۳۴۸ق.

- سير اعلام النبلاء، شمس الدين ذهبى، تحقيق: شعيب الارنؤوط و حسين الاسد، نهم، بيروت: الرساله، ۱۴۱۳ق.
- الصواعق المحرقة على اهل الرفض و الضلال و الزندقه، احمد بن محمد بن حجر عسقلانى، تحقيق: عبدالبر بن عبدالله التركى و كامل محمد الخراط، اول، بيروت: الرساله، ۱۴۱۷ق.
- صحيح البخارى، محمد بن اسماعيل بخارى، بيروت: دارالفكر، استانبول: افست دارالطباعة العامرة، ۱۴۰۱ق.
- صحيح مسلم (الجامع الصحيح)، مسلم بن حجاج قشيري نيشابورى، بيروت: دارالفكر، بى تا.
- الطبقات، ابو عمر خليفة بن خياط، تحقيق: سهيل زكار، بيروت: دارالفكر، ۱۴۱۴ق.
- طبقات راويان احاديث مهديت، عبدالكريم عبداللهى، اول، مشهد: بنياد پژوهش هاى اسلامى، ۱۳۸۵ش.
- علوم الحديث و مصطلحه، عرض و درسه، صبحى صالح، بيروت: دارالعلم للملايين، ۱۳۹۱ق.
- كشف الظنون عن اسامى الكتب و الفنون، مصطفى بن عبدالله معروف به حاجى خليفه، بيروت: دارالكتب العلميه، ۱۴۱۳ق.
- كنز العمال فى سنن الاقوال و الافعال، علاء الدين متقى هندی، تحقيق: بكرى حيانى و صفوة السقا، بيروت: الرساله، ۱۴۰۹ق.
- لسان الميزان، احمد بن حجر عسقلانى، بيروت: اعلمى، ۱۴۰۶ق.
- المستدرک على الصحيحين، محمد بن عبدالله حاكم نيشابورى، تحقيق: يوسف مرعشلى، اول، بيروت: دارالمعرفه، ۱۴۰۶ق.
- المسند الجامع لاحاديث الكتب السنه، بشار عواد معروف، بيروت: دارالجبل، ۱۴۱۳ق.
- مسند احمد، احمد بن حنبل، بيروت: دارصادر، بى تا.
- مطالب السؤل فى مناقب آل الرسول، ابن طلحه شافعى، تحقيق: ماجد بن احمد العطييه، اول، بيروت: ام القري، ۱۴۲۰ق.
- معجم رجال الكتب التسعه، عبدالغفار سليمان البندارى، سيدحسن كسروى، اول، بيروت: دارالكتب العلميه، ۱۴۱۳ق.
- مفتاح السنه، محمد عبدالعزيز الخولى، بيروت: دارالكتب العلميه، ۱۴۰۰ق.
- مقدمه ابن الصلاح فى علوم الحديث، ابو عمرو عثمان بن عبدالرحمن الشهرزورى، بيروت: دارالكتب العلميه، ۱۴۱۶ق.